

Gabriel Alomar

La columna de foc del catalanisme

ROC SOLÀ GONZÁLEZ

Gabriel Alomar

La columna de foc del catalanisme

UPEC Universitat
Progressista
d'Estiu de Catalunya

MANIFEST

Autor: © Roc Solà González,

Coordinació de l'edició: Jordi Serrano

Il·lustració de portada: Caricatura de Gabriel Alomar. Obra de Lluís Bagaria del llegat de Maria Cladellas del Museu d'art de Sabadell (Ajuntament de Sabadell)

Correcció: Josep Lluís Sáez

Maquetació: Simón Vázquez

Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya (UPEC)

www.upec.cat

Aquest llibre es pot reproduir, totalment o parcialment, sempre citant l'autor i la Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya (UPEC)

ISBN: 978-84-19719-51-5

Dipòsit legal: B 10736-2023

Imprès per Prodigitalk (Barcelona)

Manifest Llibres
manifestllibres.cat

Radical Books Coop
info@radicalbooks.coop
www.radicalbooks.coop

En conveni amb:

**Ajuntament
de Barcelona**

**Diputació
Barcelona**

**Generalitat de Catalunya
Departament
de la Presidència**

Índex

PRÒLEG. Gabriel Alomar, profundament anticlerical — Jordi Serrano Blanquer	9
Gabriel Alomar. Fill del foc i les cendres de la Primera República	17
«Tot menys una cosa: militar...». Orígens i influències familiars	27
L'adolescència d'Alomar i del catalanisme polític	43
«Sols la revolta salva». Joventut i modernisme	59
Gabriel Alomar i els orígens del catalanisme progressista	87
Crisi del Règim del 76. Diagnòstic i proposta	107
Dictadura de Primo de Rivera i «el record de la comuna persecució»	119
«104.470 vots»	
La Segona República. De la victòria a l'exili per ambaixada	125
L'últim article d'Alomar	133
Un article de Gabriel Alomar	
— Carles Pi i Sunyer	134
La nació de la que no es pot pronunciar el nom	
— Gabriel Alomar	139

PRÒLEG

Gabriel Alomar, profundament anticlerical

Jordi Serrano Blanquer*

Tinc el gust de presentar el llibre *Gabriel Alomar. La columna de foc del catalanisme* del jove brillant historiador Roc Solà del qual sentirem a parlar en un futur que s'albira fecund. Aquesta *plaquette* és un producte de les investigacions per a la tesi doctoral sobre Alomar que està ultimant.

En aquesta introducció voldria explicar per què no es va reivindicar Alomar l'any 1977. Quines són les raons del desconeixement que tenim d'Alomar? Alomar, de quin fil roig beu? I què en podem aprendre, d'Alomar?

Hi ha un fil roig fet amb tinta indeleble que no veiem però que fins 1939 el sabia tothom, fins al treballador o treballadora amb consciència de classe que no havia anat a escola. Ara ningú ho sap. El fil conductor és Josep Robrenyo (1780-1838), Antoni de Puig Blanch (1775-1840), Ramón Xaudaró (1802-1837), Abdó Terradas (1812-1856),

* Rector de la Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya, UPEC.

Narcís Monturiol (1819-1885), Francesc Pi i Margall (1824-1901), Teresa Claramunt (1862-1931), Josep Anselm Clavé (1824-1874), Isabel Vilà (1843-1896), Narcís Roca Farreras (1834-1891) o Amalia Domingo (1835-1909). Hi ha una escola acadèmica que sap menys que aquells vells lluitadors quasi analfabets. Això sí, es generen tota mena de genealogies estranyes i tota mena de pistes falses. A la transició l'esquerra volia mirar lluny, com més lluny i com més exòtic fos el país o el personatge millor: Vietnam, Nicaragua, Patrice Lumumba, Comandante Marcos, ja no diem els prosoviètics, maoistes, proalbanesos o proxinesos. Per què? En part per incompetència, per incapacitat, per desconeixement i en part per por a les idees dels d'aquí. Els d'aquí els deixaven esgarriats.

No coneixem Alomar perquè era anticlerical, perquè era catalanista, perquè era profundament socialista i perquè, a més, com a bon lliurepensador tenia molt de sentit de l'humor. Hem tingut i tenim una esquerra desorientada poc laica, poc radical, poc lliurepensadora –més aviat dogmàtica quan els dogmes, gràcies a déu, han anat caient inexorablement– i amb molt poc sentit de l'humor. Sembla que si rius força ets poc d'esquerres. I, és clar, Alomar era tot això en grau superlatiu.

Les persones i les organitzacions d'esquerres del segle XIX i d'abans dels anys trenta del XX eren més avançades que les d'ara, no diguem dels seixanta i setanta del XX. Una part de la gent d'esquerres d'ara també continua en la desorientació. Quan semblava que la batalla per la laïcitat estàvem a punt de guanyar-la, trontollem. Si hi ha religió catòlica a l'escola, posem-hi la musulmana,

en comptes de treure la catòlica. O no es pot criticar la religió musulmana per por a ser titllat d'islamofòbic, o hem creat coses com debats interreligiosos o cerimònies interreligioses com si els ateu i agnòstics en la societat catalana no fóssim majoria. També es veu en la tímida resposta als assassinats de noies a l'Iran per voler-se treure el vel. Hi ha por avui a ser anticlerical, el mateix error que l'esquerra dels setanta del segle xx. Hi ha gent d'esquerres avui desnortats que prohibirien el llibre de Bertrand Russell *Por qué no soy cristiano*; l'acusarien, i amb ell a Alomar, de catolicofòbic.

Durant els primers anys de la democràcia postfranquista hi havia la transversal montserratina present en tots els partits d'esquerres, i quan llegien qualsevol ancestre d'esquerres s'esglaiaven, això feia per exemple que es publicés un llibre de Josep Benet: *Maragall i la Setmana Tràgica*, l'any 1963, sobre dos articles de Joan Maragall. El primer, «La ciutat del perdó», censurat per Prat de la Riba a la *Veu de Catalunya*, i, per què no dir-ho, per la covardia de Maragall i que no es va publicar fins a l'any 1932! Benet el justifica: Maragall no ho va explicar mai per... «patriotisme». El segon article, «L'església cremada», també molt censurat, es va publicar un cop mort ja Ferrer i Guàrdia. En canvi, Alomar publica un article, «Article purament personal», el 2 d'octubre de 1909 a la *Campaña de Gràcia*, onze dies abans de l'assassinat de Ferrer, amb centenars de dirigents republicans detinguts, enmig d'un estat d'excepció i amb tots els centres obrers i republicans clausurats. Alomar deia: «Contra un judici europeu on els errors accidentals, els tiquis miquis on vol aferrar-se el vell

i heretat casuisme jesuític, no poden fer oblidar la raó essencial i dolorosa». Alomar, sense complexos, anomenava la Setmana Tràgica com tota l'esquerra, la Setmana Gloriosa. Sobre aquest article sí que caldria un llibre i no el coneix ningú. Alomar se'n fot també de l'essencialisme i la part reaccionària de la Renaixença: «Cançons perdudes a les garrigues inexplorades; omple les llànties agòniques davant els santuaris deserts i s'agenolla tremolant sobre les lloses que cobreixen la pols incògnita dels camps i dels sants». Alomar fou un home tan avançat que, als ulls dels joves d'ara que l'han rescatat, sembla ben actual. Molts encara avui s'esgarrifen. Acabem aquest apartat amb dues afirmacions anticlericals d'Alomar. Alomar va ser president de la Lliga Laica de Mallorca i escrivia coses com «l'esquerra catalanista, republicana, democràtica, això és, contrària a l'esperit clerical i eclesiàstic». O la ciutat és «l'hòstia en què el cos es transsubstanciaria». Fa molta gràcia, és clar.

En dies així convé mirar enrere. Gabriel Alomar escrivia que a Catalunya hi havia «dues tradicions, la de la llum i la de la fosca». Àngel Carmona anys després dirà que hi ha «dues Catalunyaes». Valentí Almirall, amb *Lo catalanisme* el 1886, planteja una aliança amb la Lliga. Per això és l'únic republicà federal reivindicat per la dreta. No li surt bé, a tal punt que al final de la seva vida es penedeix del seu error. La pista falsa és l'extraordinari paper que la genealogia de dretes dona a Valentí Almirall, al meu parer totalment desproporcionada i que apareix com el republicà bo per a les dretes. Precisament el que

estava equivocacat. Els altres s'havien enfrontat massa a la força política de la burgesia catalana.

Alomar i amb ell Francesc Layret, Lluís Companys, Salvador Seguí i molts altres coneixen l'error i intenten posar-hi remei i el primer que fan és pensar i discutir: creuen en la força de les paraules i de les idees. L'any 1910, després de la fi de la Solidaritat Catalana, de la suspensió del pressupost de cultura del 1908 en mans de la Lliga aliada amb el govern central i sobretot de la Setmana Gloriosa, Alomar escriu: «El fracàs de la nostra esquerra és haver obrat sempre com a partit de centre, sense preocupar-se d'aquesta feina que havia d'haver estat la primera de totes: atreure's a una política catalana i afirmativa la massa obrera, adoptant amb sinceritat els seus ideals, que són els de tota la veritable esquerra. Improvisant a Catalunya una forma europea i catalana a un temps, del gran socialisme internacional». Es més, afirma que «no es tracta que el catalanisme faci a favor seu la conquesta dels obrers, sinó que els obrers facin el catalanisme».

Alomar, i amb ell tants altres, explora el camí de la construcció d'un catalanisme socialista. Davant el combat contra la dreta catalana de Cambó, Prat de la Riba o Puig i Cadafalch, es produeix un gir a l'esquerra en el republicanisme catalanista.

Gabriel Alomar se'n riu dels lerrouxistes que per tapar el seu nacionalisme espanyol diuen que els catalanistes són carlins. S'han fet massa diferències entre el proposat per Pi i Margall i el republicanisme federal del XIX i el republicanisme d'inicis del XX. No debades Alomar fa el Recopilatori de Pi i Margall l'any 1908. I això expressava

en relació amb Mallorca i les Balears: «El procés constitucional que jo combatia prohibeix a les Balears unir-se, si així ho desitgen, a qualsevol regió autònoma; lo qual és un atemptat a la llibertat i al dret d'autodeterminació fixat en la doctrina de Pi i Margall». Pacte sinal·lagmàtic i dret a l'autodeterminació és el mateix per a la línia roja del republicanisme catalanista.

En la seva manera de pensar i d'escriure, Gabriel Alomar se'ns ofereix com un far a l'horitzó que ens guia. No hi ha cap referent d'esquerres que no sigui republicà i no hi ha cap referent d'esquerres que no sigui anticlerical, profundament anticlerical.¹

La veritat és que la generació de la transició no donava per a més. L'esquerra catalana tenim un passat heroic, en temps de desorientació potser que donem un cop d'ull al passat i n'aprenuem. Eren molt millors que nosaltres. Antoni Domènech es va referir a una frase de Voltaire quan deia que «aquests idiotes creuen que les nostres àvies caminaven a quatre grapes». I citant E. P. Thompson, «no es pot mirar el passat amb condescendència». Toni Domènech, en el seu comiat a la memorable conferència a la UPEC de juliol del 2017, ens va dir que «el pitjor error que es pot cometre i és el nucli ideològic i moral de la dreta, és mirar el passat de l'esquerra amb condescendència». Si estudiem les esteles traçades dels que ens han precedit ens hauríem d'adonar que «eren més intel·ligents que nosaltres i molt més cultes que nosaltres».

1 Només el període 1950-1980 amb la teologia de l'alliberament se'n surt, d'aquesta afirmació. Ja no en queda res.

No podem creure que som superiors als que ens han precedit. Un home o una dona del segle xv havien de tenir molts més coneixements essencials per conservar la vida que no pas nosaltres, que si ens deixen en un bosc sols durant quatre dies ens moriríem de set, gana i fred. Nosaltres avui no som altra cosa que homes i dones de l'edat de pedra amb pantalla connectada a Internet. I això no té en absolut cap mèrit.

Cada generació ho intenta a la seva manera, com escrivia William Morris: «Vaig examinar totes aquestes coses, i com els homes lluiten i perden la batalla, i la cosa per la qual havien lluitat té lloc malgrat la seva derrota, i quan arriba resulta ser diferent d'allò que ells es proposaven, i altres homes han de lluitar per allò que ells es proposaven sota un altre nom». Ara és un altre moment de cruïlla. Tots els ingredients hi són.

Pot ser que del que ens ha passat i del que ens està passant aprenguem alguna cosa, tot i que Antonio Gramsci deia que la «història ensenya, el problema és que no té deixebles».

Crec que la recuperació d'Alomar es deu al canvi generacional, avui ja majoritàriament a la societat no predominen les generacions de la por. Els joves són republicans, són anticlericals i són d'esquerres desacomplexades. És una generació sense por vuitanta anys després. Roc Solà ens escrivia que els clàssics ens pregunten si estem vius o no. Diria que per fi els clàssics han estat llegits per uns joves que els entenen i que s'hi emocionen en comptes d'esgarriar-se. Que parlen el mateix llenguatge i que retornen a la vida política i cultural Gabriel Alomar. El final

de l'escrit de Roc Solà és impressionant, per la recerca i pel contingut. Aviso que si al final del llibre no us emocioneu és que alguna cosa us falla. Quin país seríem si les armes no actuessin i els noms es diguessin en veu alta!

És importantíssim refer ponts generacionals des de la generositat dels grans cap als joves per fer el que expressava Walter Benjamin quan escrivia que «hi ha una cita secreta entre les generacions passades –Alomar– i la nostra».

Gabriel Alomar

Fill del foc i les cendres de la Primera República

Gabriel Alomar i Villalonga va néixer a Palma el 7 d'octubre de 1873, sis anys abans de la fundació del primer diari del catalanisme polític, dos anys després de la repressió de la Comuna de París i noranta dies abans del cop d'estat del general Pavía contra la Primera República espanyola. Alomar va néixer, doncs, durant aquell breu període de la història d'Espanya que va ser «la gran oportunitat de construcció d'un Estat sobre bases radicalment diferents». Sobre ella va escriure el poeta nord-americà Walt Whitman un poema:

De la foscor dels més densos núvols,
de les ruïnes feudals i dels esquelets amuntegats dels reis,
de tots aquells vells enderroc d'Europa, de les
[mascarades destrossades,
de les catedrals ruïnoses, dels palaus destruïts,
[de les tombes dels sacerdots,

heus aquí que s'aboquen les faccions ufanes i clares
de la llibertat –s'aboca el mateix rostre immortal.
(Visió fugaç, quan el rostre de tu, Mare Amèrica,
centelleig significatiu com el d'una espasa,
llança els seus rajos cap a tu.)

No creguis que t'oblidem, mare nostra;
t'has endarrerit tant de temps? Es tancaran una altra
[vegada els núvols sobre teu?
Ah! Però acabes d'aparèixer-te a nosaltres en persona
[–et coneixem,
ens has donat una prova segura, una visió fugaç de tu
[mateixa,
tu esperes allà, com a totes bandes, la teva hora.

Alomar va ser un complet fill de la condensació de contradiccions que van aflorar en aquesta *visió fugaç* que va ser la Primera República. Si el segle XIX va expressar alguna contradicció, aquesta va ser entre els privilegis i les desigualtats feudals que no acabaven de morir i els drets democràtics i socials que no acabaven de néixer. Alomar va néixer, igual que la Primera República, durant l'any d'inici d'una crisi cíclica del capitalisme, el 1873 –que prendria el nom de *Long Depression*– que portaria al desenvolupament de la segona industrialització i al període de l'imperialisme. Aquest fet és rellevant perquè suposaria un procés de canvis socials, polítics, econòmics i culturals no només d'unes dimensions desconegudes fins llavors i fets a uns ritmes vertiginosos de conseqüències brutals. Aquesta mutació que va canviar la faç de les

societats europees, com va explicar Josep Fontana, «no es va produir com a conseqüència natural de l'evolució de l'economia», sinó que va ser un «desenvolupament basat, inicialment, en arravatar la terra i els recursos naturals als qui els utilitzaven comunalment i en liquidar reglamentacions col·lectives dels treballadors d'ofici amb el propòsit de poder sotmetre'ls a noves regles que fessin possible l'expropiació de gran part del fruit del seu treball». Amb aquesta segona industrialització, va aparèixer i proliferar la fàbrica com a gran unitat centralitzada de producció junt amb les noves expressions de les societats de masses, amb els seus sindicats i partits obrers.

Com explica Xavier Domènech, aquest procés de consolidació del mode capitalista de producció i el sorgiment de la societat de masses va generar tensions per a les quals «l'Estat liberal oligàrquic establert durant el segle XIX no estava preparat», tant per «la seva naturalesa antidemocràtica» com per «la seva incapacitat per a articular el conjunt de la societat amb l'Estat». És llavors quan s'endeguen els processos nacionalitzadors de les poblacions on «la legitimitat de l'Estat i el poder es fonamentava no en ser l'òrgan representatiu de la ciutadania amb sufragi, sinó en la nació, de l'exaltació nacional sublimada en el creixent imperialisme». De fet, quan neix Alomar, el sufragi universal masculí no s'havia introduït encara en quasi cap estat del món. D'aquesta manera, el moment del naixement de Gabriel Alomar és un període en què la lluita per la democratització de la vida política dels estats liberals a Europa s'estava produint, entre altres elements, en una lluita pel sufragi universal mentre que les

elits tractaven de neutralitzar-lo per mitjans de control de les eleccions com el caciquisme. El sufragi universal masculí havia sigut aprovat per primer cop a Espanya el 1869, durant el Sexenni Democràtic, després seria revocat i posteriorment aprovat el 1890. Fins al 1901, a les eleccions municipals de l'Ajuntament de Barcelona, no trobaríem les primeres eleccions a Espanya que aconseguissin desfer-se del caciquisme. Finalment, caldria esperar a la Segona República i l'aprovació del vot femení per tenir unes eleccions amb sufragi universal.

Sobra dir que és clar que la relació entre democratització de l'Estat i protagonisme d'aquest republicanisme federal que va sortir a la superfície durant el 1873 va ser una relació estreta. Entre les mesures que es van proposar trobem des de la supressió dels títols nobiliaris al mateix sufragi universal, la regulació de la jornada laboral, la democratització de la propietat de la terra, l'establiment de jurats mixtos entre empresaris i treballadors, la prioritització d'una ensenyança laica, la separació de l'Església i l'Estat. Unes mesures entre les més avançades d'Europa en aquell moment i que recordaven certes disposicions preses pels comuners de París el 1871. Tot i així, després de la derrota de la Primera República pel cop d'estat de Pavía, l'impuls rebel del republicanisme federal vuitcentista –que ja s'havia aixecat en diverses ocasions del segle XIX: 1820-23, 1835-37, 1854-56– quedaria tocat i les noves onades de protesta empeltarien el tronc central d'aquesta tradició en noves branques. Amb continuïtats i discontinuïtats, com afirma Pere Gabriel, «finals del segle XIX no correspon a una etapa d'influx ascendent»

del republicanisme federal. El que al llarg del segle havia sigut un encarnat el color i la veu de la protesta, es convertiria els anys posteriors en un llit de nostàlgies i discussions escolàstiques i també de persecucions. Com explica Pierre Vilar, «de 1874 a 1881 la clandestinitat del moviment obrer fa difícil avaluar la seva influència real a la societat espanyola». Caldria esperar, doncs, fins al segle xx perquè el republicanisme tornés a encarnar el *color de la llibertat*.

El cop a la República del 1873 tallaria inicialment el cordó umbilical entre la societat de masses i la tradició política del republicanisme federal. En la qüestió *nacional*, generaria un desplaçament que tindria com a conseqüència central el naixement dels projectes nacionals alternatius al de l'Estat, del catalanisme al nacionalisme basc o el galleguisme. En l'àmbit de l'*organització popular*, la construcció d'aquest Estat liberal oligàrquic, emmurallat enfront la seva població i amb una forta càrrega nacionalista de nou encuny, portaria a un lliscament de l'hegemonia republicana federal a la tradició anarco-comunista i amb una forta empremta del sindicalisme. Es passava de plantejar un model alternatiu d'Estat fonamentat en noves bases a construir aquestes noves bases *a l'interior* de l'Estat. Aquest nou vent ben podríem dir que va ser copsat per Francesc Pi Margall, ja al final de la seva vida, al prefaci del programa del Partit Republicà Democràtic Federal del 1894, quan afirmava que «no solament no dubtem de que la qüestió social existeixi; estem fermament convençuts que serà el crit de guerra del segle xx com ho ha sigut al segle xix la qüestió política».

Aquest desplaçament prendria un color diferent en funció de les diverses realitats nacional (a Alemanya aquest procés seria comandat pel socialisme mentre que a altres països com Espanya, Itàlia o Argentina aquest camí estaria fonamentalment empavesat per l'anarco-comunisme). No per casualitat, cal recordar que, com explica Benedict Anderson, l'«anarquisme internacional, fins a finals de segle, va constituir el principal vehicle d'oposició mundial al capitalisme industrial, l'autocràcia, el latifundisme i l'imperialisme». Antoni Domènech fa una descripció extensa del que va implicar aquest desplaçament i que ens permet copsar la construcció de les noves bases de la futura societat que propugnaven aquestes forces. Es tractava d'una:

Construcció d'un immens capital social i organitzatiu dels treballadors de la ciutat i, no poques vegades, del camp: grans sindicats ben disciplinats i capaços de lluitar per millores en els salaris i en les condicions de treball; cooperatives agrícoles; mutualitats; borses de treball (sobretot a França i a Itàlia); lligues camperoles; seccions i cercles socialistes i anarquistes; associacions esportives i recreatives; cercles culturals; una munió de diaris i impremtes disseminats a escala local, regional i nacional; cases del poble; ateneus obrers; biblioteques i teatres populars; universitats populars; escoles de formació de quadres sindicals i polítics; cercles obrers i societats d'amics; associacions fraternals; caixes d'assegurances de malaltia; cooperatives de consum; oficines sindicals de col·locació; cercles de ferroviaris.

Però, tornant a Alomar, podem dir que l'experiència de la Primera República va influir en l'apropament i militància posterior d'Alomar en el republicanisme? A nivell personal, era un nadó quan aquest episodi polític es va donar i, per tant, és impossible que això el determinés políticament. Per altra banda, el fet que es tractés d'un moment d'intersecció històrica com el que va ser sí que ens dona alguna informació important. No hi ha dubte, si un llegeix els seus textos adults, que les arrels ideològiques de les revolucions americana i francesa van configurar de manera central el pensar polític d'Alomar així com el seu llenguatge. Aquest estava familiaritzat amb tot un arc conceptual molt propi d'aquesta tradició. Parlarà de drets innats i universals, de la necessitat del pas del dret privat al dret polític, de vincular la sobirania popular a tants àmbits sostrets a ella –especialment l'eclesiàstic, el militar i el reial; avui podrien ser el poder financer i les multinacionals– o la coparticipació en la propietat. A més, no només heretarà aquesta tradició política que disposaria de la seva més gran oportunitat durant aquest 1873, sinó que tindrà un paper determinant en la seva contemporaneïtzació fent-se càrrec de les noves realitats de desplaçament nacional i de canvi de la realitat social durant el segle xx.

Per últim, cal dir també que Alomar va ser un profund fill del segle xix. No només perquè la data de la seva naixença està compresa en aquest període, ni tampoc només per afinitat política amb el republicanisme federal, sinó per un altre element remarcable que ja hem mencionat

que travessarà profundament les seves reflexions i les de tants pensadors i polítics del moment. El sorgiment de la societat de masses i com l'adaptació a ella determinarà l'èxit o el fracàs de les organitzacions polítiques de començaments de segle és un fet que val la pena avaluar. Aquesta inadaptació al nou signe dels temps podia atribuir-se a una gran varietat d'opcions polítiques de principis del nou-cents. Des de la krausista Institución Libre de Enseñanza a l'anarquista *Revista Blanca*, fins al modernisme barceloní, existia una concepció molt de notables, molt d'elit encara. Pocs serien els casos, si tenim en compte el conjunt de revistes, partits i organitzacions de les esquerres del moment, que aconseguirien fer-se una base social. Un cas concret que sí que tenia un projecte enfocat a aquesta qüestió i que va plantejar un camí en aquesta direcció seria Ferrer i Guàrdia, que va pensar i aconseguir crear una escola lliure perquè no fos només l'església la que s'aprofités de les deficiències de l'Estat en matèries educatives. Un altre cas –que, a més, interessaria especialment a Alomar més endavant– seria el del republicanisme radical que es vinculava a la figura d'Alejandro Lerroux. Aquest va ser el primer a construir pròpiament un partit de masses, d'inspiració en l'SPD alemany i el cooperativisme del laborisme britànic –via Salas Anton–, a Catalunya i a l'Estat i va jugar un paper determinant en la democratització de l'Ajuntament de Barcelona.

Alomar també va tenir un projecte de masses, però s'hauria d'esperar algunes dècades per veure'n el reeiximent. En aquest sentit, no va ser un *nascut de la política de masses*,

però va acabar essent-ne un dels exponents rellevants del primer terç del segle xx a Catalunya i a Espanya. Però comencem per la seva infància.

A Antoni Serra, per començar el camí

«Tot menys una cosa: militar...» *Orígens i influències familiars*

El 1794, amb motiu de l'execució dels reis de França, se celebren a Mallorca grans funcions religioses. El Pare Carbonell perdé la veu refutant des del púlpit de la catedral les teories de l'impíu Voltaire; però en veure que aquest nom era desconegut a Palma, varià de tema i emprengué una campanya contra les modes de les senyores, les quals acusà de *corrompre els cors, extraviar les intel·ligències, afeblir la moral i fer que les passions es desbordin i condueixin a crims tan horrosos com els comesos en les persones de Lluís XVI i Maria Antonieta*.

Llorenç Villalonga, *Mort de dama*, 1931.

Gabriel Alomar era fill d'un militar i una dona descendent d'un llinatge aristocràtic que van tenir dos fills. La seva mare, Margalida Villalonga Puig, era una dona de la nissaga Villalonga de Tofla, amb una gran inclinació i proximitat al món de la cultura. Amb la informació que

tenim de la seva mare, podem dir que el jove Alomar va tenir a l'abast un capital cultural molt superior a la mitjana del moment on, per posar un exemple, a Espanya hi havia un analfabetisme de quasi 12 milions sobre 18,6 milions d'habitants encara el 1900. És difícil aventurar-se a fer un retrat de com era i de la seva personalitat, i fins i tot és complicat saber quina va ser la relació amb el seu fill els nou anys que van compartir. No obstant, és possible fer-se'n una idea si veiem un parell d'elements del seu entorn per elaborar alguna hipòtesi. Margalida Villalonga, en la seva joventut, havia sigut deixeble del pintor Francesc Parietti Rigo, pintor d'estil neoclàssic amb afecció a les composicions de petit format, a la sobrietat de les seves representacions humanes i amb una concepció naturalista dels paisatges. Sobra dir l'estret vincle entre la condició aristocràtica i el privilegi d'una educació estètica el segle XIX, més encara quan podem atrevir-nos a afirmar que Margalida Villalonga va ser una artista destacada o, almenys, digna d'aparèixer a *Dona i art a Espanya: Diccionari d'artistes d'abans de 1936*, junt amb altres més de tres-centes dones. Com veurem més endavant, l'educació estètica i la familiaritat amb el pensament humanístic seran elements decisius del perfil intel·lectual i ideològic de Gabriel Alomar. Però si ella mateixa havia estat vinculada a la pràctica artística, a la seva pròpia família no en seria l'única. A través del seu cognom podem saber que estava emparentada amb els germans Villalonga, Llorenç i Miquel, el primer de més renom per haver estat autor de novel·les com *Mort de Dama* —a la qual Gabriel Alomar faria el pròleg el 1931—, considerada la

primera novel·la moderna en llengua catalana a les Illes Balears, o també la coneguda *Bearn o La sala de les nines*.² A la primera feia un retrat satíric de la societat mallorquina del seu moment, amb una forta càrrega psicològica i gran influència de Proust i, a la segona, hi representava el pas de la societat feudal al nou Estat liberal el segle XIX, un *Gattopardo* nostrat. En parts de les novel·les descriu la Mallorca de les classes altes dient: «Les senyores, els canonges i els gats viuen en una perpètua sesta. Les campanes de la Catedral, lentes, clamoroses, regulen la seva existència. Cap al tard, les senyores van a la novena i resen pels avantpassats. Totes descendeixen de la Conquesta de Mallorca. El pes dels segles els fatiga les espatlles i inhabilita per a l'acció. El més estàtic esdevé el més moral. Sobretot cap estridència, cap desordre». En la seva narració, Villalonga expressarà una de les tensions fonamentals del segle XIX i és aquella del procés del pas de l'antic règim a l'Estat liberal. Començarà el seu llibre dient: «En aquest barri, en fi, i entre aquesta *aristocràtica burgesia* supervivent del segle XIX, és on haurem de situar la nostra narració». Aquesta *aristocràtica burgesia* apuntava els elements de continuïtat en les elits que s'havien donat durant aquest segle XIX.

Pel que fa al seu pare, Joan Alomar Barbarín, fill de metge, pertanyia a la família Alomar de Son Prim de la Serra de Muro. Era militar de professió, en concret formava part del cos d'intendència –per als menys avesats en

2 Se'n pot veure una adaptació cinematogràfica de Jaime Chávarri en una pel·lícula amb el mateix títol del 1983.

aquestes qüestions, això seria la part més d'avituellament i gestió— i aquest fet el va portar a tenir una vida plena d'itineràncies. Aquesta professió li possibilitava tenir un «sou que li permetia viure bé», però implicava canvis en els seus llocs de residència arreu de l'Estat. Això els va portar a Àvila —on residien quan va morir la seva mare, Margalida, el 1882— i, pel que s'ha pogut llegir, va suposar per a un Alomar molt jove poder conèixer realitats socials diferents «com un estímul d'observació més que no un trauma». Aquest aspecte concret de la vida del seu pare militar tindria ressonàncies en la pròpia trajectòria professional de Gabriel Alomar. De fet, si resseguim el seu currículum ja de gran ens adonem que va repetir en certa manera aquest canvi de residència per motius laborals arreu de l'Estat, des d'Astúries a Palma, de Madrid a Barcelona. Però el que no va voler ser mai el jove Alomar va ser militar. Potser perquè el seu propi pare, segons Alomar mateix explicava, li diria: «Pots ser tot el que vulguis. Tot menys una cosa: militar». No eren casualitat aquestes paraules. Hem de tenir en compte, com explica Borja de Riquer, que «al llarg del segle XIX l'exèrcit es va crear la imatge de ser una institució classista i aïllada, marcada per un notable esperit de casta». La diferència, inclús en termes d'hipertròfia numèrica, de les capes altes de l'exèrcit, en forma de generals i coronels, era altíssima. A més, les nombroses intervencions com a força repressiva i l'element elitista portarien el rebuig contra la institució fins al límit que les quintes serien anomenades «impuesto de sangre» que pagaven els pobres. És que cal tenir en compte que a Espanya, entre 1833 i

1898, s'hi van donar tres guerres civils i quatre colonials. L'alta taxa de mortalitat a l'interior de l'exèrcit vinculat a les pobres condicions de vida i alimentació encara el feien més impopular; s'ha estimat que en el cas del conflicte colonial amb Cuba entre 1895 i 1898 haurien mort un mínim de 32.000 soldats per aquestes causes i no per motius bèl·lics. No seria una exageració dir que Alomar esdevindria un fervorós antimilitarista precisament per la coneixença que en tenia gràcies al seu pare que, recordem-ho, era del cos d'intendència, no del comandament.

Si seguim rastrejant els elements presents a la infància i joventut de Gabriel Alomar, cal dir que a casa seva es podien trobar diversos elements vinculats amb la qüestió religiosa, inclús, com a parents més enllà del nucli familiar. Potser per això deia de petit que volia ser bisbe. Sabem que no pocs materials culturals que es podien trobar –a casa seva– estaven relacionats econòmicament i amb línia a l'església. El *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* o el diari *La Almudaina* serien alguns dels exemples del que es podria trobar per casa dels Alomar Villalonga. Recordava que les seves primeres lectures havien estat la Bíblia, l'Alcorà, els poemes homèrics i històries eclesiàstiques. Aquest fet no seria menyspreable en la conformació del seu pensament polític, des dels elements de messianisme i d'humanisme al seu anticlericalisme impertorbable. Aquest apareixeria ben aviat, i per veure-ho cal parlar del tercer dels membres del seu nucli familiar: la seva germana.

Aina moriria durant la joventut de Gabriel. Sobre ella es conserva poca informació. Sabem que patia problemes

cardíacs i que un tiet va fer les funcions de tutor d'ambdós nens amb la pèrdua dels pares. Altres biògrafs d'Alomar, com Antoni Serra o Catalina Moner i Jordi Pons, han explicat que la mort de la germana va tenir un efecte molt determinat en Alomar però ben podria haver-se tractat d'una confirmació. El 1892, Alomar atribuiria a l'aplicació de l'extremunció la causa que Aina perdés la vida i això hauria sigut el que l'hauria fet dirigir la seva ràbia al fet religiós. «Vos combatré tota sa meva vida!», hauria afirmat en evident interpel·lació simbòlica a la Seu (la catedral) que es trobava molt propera a la seva casa del carrer Sant Pere Nolasc. Possiblement considerés que la seva germana podria haver-se recuperat si en lloc d'un canonge hi hagués hagut un metge, però això és especulació. En qualsevol cas, l'anticlericalisme irredempt en Gabriel Alomar seria una peça fonamental del seu pensament polític i és probable que calgui buscar-lo en elements del context més general. Per una banda, com a republicà, qualsevol poder que se sostragués de la voluntat democràtica no tenia cabuda en els estats. El poder de l'església, especialment en l'educació, era brutal. Degut a la Llei Moyano del 1857, que feia dependre l'ensenyança primària de les institucions municipals a la vegada que les desamortitzacions havien estrangulat el finançament municipal, s'havia generat un buit que copava el poder clerical. Per una altra banda, és molt remarcable l'apropiació del clericalisme i de la religió per part de la reacció política. És paradigmàtic el llibre de Fèlix Sardà i Salvany, del 1884, *El liberalismo es pecado*. Alomar havia declarat anys després a Josep Pla: «Als dotze anys vaig patir una

crisi religiosa. La meua única crisi. Passava per un carrer de Palma i a l'aparador d'una llibreria vaig veure un exemplar d'*El liberalismo es pecado*, de Sardà i Salvany. El vaig literalment devorar. És un llibre molt fort, admirablement ben trobat, una estructura lògica, sense cap esquerda. Sardà demostra d'una manera irrefutable que el liberalisme és pecat. Però no vaig comprendre que pel fet de ser pecat es pugui deixar de ser liberal». Aquest llibre representava el paradigma de la reacció a l'Estat. En ell, el sacerdot reaccionari confronta amb la separació entre església i Estat apostant, clarament, per la defensa de la *jurisdicció de Déu*. A la vegada, aprofita per, confonent liberalisme amb republicanisme i democràcia, negar els drets socials, col·lectius i individuals atribuïnt-los el final de la civilització que equipara, en definitiva, a la família patriarcal com a model social.

Aquest llibre de mitjans dels vuitanta influiria d'una forma notable en el context, però més especialment com a resposta a ell. Alomar optava no per assumir una posició defensiva o de punt mig, sinó que per oposar-se al perill que suposaven les tesis de Salvany doblegava el pal cap a l'altre cantó, i ja veient com a indissociable la lluita de l'anticlericalisme amb la llibertat i l'emancipació social. Així, l'anticlericalisme tenia molt més a veure amb proposar un model alternatiu d'Estat i amb l'ampliació de drets i llibertats que amb les discussions sobre creences religioses. En la mesura que aquesta reforma fos barrada en major en menor mesura, aquest anticlericalisme podia declinar-se i expressar-se d'altres maneres, ja fos des de l'opció de la construcció d'aquest *Estat dins*

de l'Estat que fou l'escola moderna de Ferrer i Guàrdia, en la dissidència o bé en opcions en forma de protestes públiques i avalots. És que, com ha dit Julio de la Cueva, «la problemàtica plantejada per l'anticlericalisme a Espanya durant la primera dècada del segle xx» es pot contemplar clarament «en termes de *moviment social*» que, a través de la mobilització, «individus anteriorment passius s'arriben a constituir en grup activament participant en la vida pública» i un paper determinant en la construcció de les primeres organitzacions de masses a Catalunya al trencant de segle. No seria casual que Alomar considerés que l'antimilitarisme i l'anticlericalisme havien de ser les dues tendències «d'insígnia a les noves orientacions progressistes».

Clarament això no li portaria grans amistats en les proximitats dels seus cercles familiars. La descripció de la seva laïcitat, i el judici pels seus coetanis a la ciutat de Palma de Mallorca, era descrit, de forma velada, per Llorenç Villalonga: «A l'ombra de la catedral gòtica, començada al segle XIII per Jaume I, en una casa “senyorial i modesta”, d'entrada descoberta, amb un jardí al fons, viu un escriptor “d'idees avançades”, el nom sol del qual ja entristeix l'esperit. Les senyores velles abaixen la vista en passar per davant d'aquella casa d'aparences austeres, que podria estar habitada per algun digne sacerdot. Moltes se senyen. Aquell nom tristament famós és una dissonància en el barri. Essent, com és, tan pervers, personalment no fa mal a ningú ni insulta els capellans. Els veïns han acabat per reconèixer-li el talent, sempre que no el mostri a Mallorca. Més fàcil que odiar és transigir. I ells volen,

sobretot, dormir la sesta». Llegint aquesta descripció, de forma novel·lada, podem afirmar que la figura de Gabriel Alomar tenia un efecte de nota discordant tant a la seva ciutat –o almenys entre les parts assentades d’aquesta– com en els ambients de la societat palmesana de la seva època i en certa mesura això ens porta a preguntar-nos el perquè de les seves orientacions crítiques, esquerranes, de *roig*. Hem intentat explicar com una persona amb orígens aristocràtics, d’alta societat i militars va caminar cap al republicanisme, cap a la protesta contra els estaments i poders establerts en el temps que li va tocar viure. Tot i així, hi ha un altre element familiar que podria aportar certa llum en pensar no tant com diu Antoni Serra, que «l’Alomar adult, i fins i tot l’Alomar estudiant universitari, no [...] és la conseqüència immediata de l’educació rebuda de nin ni la influència i l’exemple familiars», sinó que ben podria ser a l’inrevés. Cal que investiguem sobre el cognom Villalonga.

Sabem que els Villalonga eren un llinatge ampli amb diverses ramificacions. Entre elles, una particular estirp que val la pena resseguir per la rellevància de les figures que la conformaren. Antoni Villalonga va ser una figura de gran rellevància per a Gabriel Alomar, però sobretot per a la història del republicanisme mallorquí. Va ser alcalde de Palma durant la República del 1873, un membre important del Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF), arxiver i ja durant la Restauració, el 1875, seria empresonat a València. Fins al final dels seus dies seguiria actiu en la reconstrucció del republicanisme i participaria en la Unió Republicana de Nicolás Salmerón. També era

l'oncle de Gabriel Alomar. Aquesta branca del llinatge aristocràtic Villalonga tenia arrels i ramificacions. El pare d'Antoni Villalonga va ser Francesc Villalonga Escalada, un liberal exaltat que s'hauria hagut d'exiliar a París l'any 1823, que havia promès «lliurar una guerra a mort contra l'antic règim» i que hauria contribuït a destruir convents de la Inquisició a Mallorca. Parafraçant el que va dir Auguste Comte del socialista Henri de Saint-Simon, es podria dir de l'avi dels Villalonga que hauria sigut «l'últim aristòcrata i el primer socialista». Però si anem a la descendència d'Antoni Villalonga, encara hi trobarem més. El seu primer fill també s'anomenaria Francesc Villalonga Fàbregues, també seria batlle de Palma i també durant un període republicà, en aquest cas la *Segona República*. Durant el seu mandat s'establiria un dels plans generals de construccions escolars de la ciutat.

La dona d'Antoni Villalonga, Teodora Fàbregues i Santander, en una carta enviada a Alomar des de Tofle d'Alaró l'any 1900, per informar del mal estat de salut del seu marit, es referia a Gabriel Alomar com a «querido sobrino». No obstant, pels cognoms –Antoni Villalonga i Pérez, Margalida Villalonga i Puig– sabem que l'ús del terme de parentesc de *sobrino* s'emprava en sentit ampliat. En qualsevol cas, ens consta que existia una filiació progressista en la família Villalonga i que aquesta va marcar profundament Gabriel Alomar. Així ho explicaria en un article sobre la mort del seu familiar el 1908:

Ha mort, aquests dies, un vell republicà. Jo vull consagrar-li aquesta nota. Parlo de don Antoni Villalonga,

degà del republicanisme de Mallorca. La seva figura de vell aristòcrata –baixa estatura, barbeta blanca circumdant una cara fina, ulls blaus, perfil delicat, moviments nobles, noranta anys–, evocant la fisonomia d'un lord anglès tal com els veiem en les pintures de Reynolds o de Raeburn, comunicava no sé quina efusió a l'entusiasme romàntic del seu democratism, herència de la caiguda d'Isabel. ¿No haveu begut mai, en la mirada d'un d'aquests vellets, tota l'aura d'història que ha batut el seu cap en la llargària d'una vida intensa? Ells han «vist» la història que nosaltres només hem «apresa». En llur divagar anecdòtic hi posen inconscientment la resurrecció sobtada dels temps morts. I lluny de sentir-se, al final de la vida, aquella desil·lusió tòpica que voldrien els escèptics vulgars, recomencen de bell nou a animar-se, sempre joves, amb les tanyades noves de l'entusiasme popular i amb la formació dels ideals novells.

Aqueix home va sentir amb mateixa força que els seus romanticismes de jove la brivada de la nostra Solidaritat. En una de les manifestacions teatrals que contemplà la Barcelona d'aquells dies (crec que en la rebuda victoriosa d'en Salmerón), el bon vellet va ésser alçat sobre la multitud en braços dels joves, com en un lligar-se d'aquella democràcia maixanta i ja morta, amb els testimonis venerables del democratism antic. Recordances de dies juvenils deurien acariciar aquell cor de noble revolucionari, juntes a l'esperança de no morir abans de veure el retorn de la «seva» Madona-República...

Ell havia estat, además, en l'Ajuntament de Palma, un dels primers en reprendre l'ús del llenguatge nostre en les discussions; bon deixeble d'en Pi, va passar, sense dificultats, a l'acceptació del catalanisme com a conseqüència natural de la doctrina federal.

La seva joventut d'enciclopedista va dedicar-se a la formació d'una nodrida biblioteca familiar, dispersa després per imposició d'un contracop de fortuna. Aquella biblioteca va ésser un dels petits nuclis on se congriava, en les terres mortes de l'Espanya clàssica, la invasió sanejadora de les doctrines modernes, terror de les negrors eclesiàstiques.³

El seu enterrament va ésser un desfilars solemniar de poble. Hi surava un silenci ple de majestat. La caixa, sota les flors, sobre la humiliat d'una carrossa pobra, imposada per aquella coneguda austeritat republicana corresponent a la concepció del republicanisme com a sacerdoci laic, o «quakerisme» civil, s'allunyava entre un flameig d'entorxes altes com a fars. Els curiosos obrien els ulls com a sentint que passava lo incomprès. I nosaltres, qui no participàrem dels desficiis d'antany que aqueix home sofrí amb delícia, ens demanàvem tot mirant per darrera volta el fèretre: ¿és ahir, o és demà?

- 3 Entre els llibres prohibits per l'Església catòlica, al seu *Index librorum prohibitorum*, es podien trobar des del *Contracte social* de Rousseau a la *Crítica de la raó pura* de Kant, *Madame Bovary* de Flaubert i les novel·les de George Sand o de Victor Hugo, entre molts altres.

Podríem trobar no pocs exemples d'altres persones nobles o d'origen noble que durant el segle XIX escolliren les opcions de la revolta i la transformació. A més del socialista Henri de Saint-Simon, podem mencionar el mateix pare de l'anarquisme, Mihail Bakunin, d'una família russa d'origen noble, o ja més a prop Valentí Almirall, pertanyent a una vella nissaga nobiliària, però que va lluitar en posicions políticament i socialment avançades, o el cas de José María Orense, un republicà federal, gran protagonista de la lluita contra l'esclavisme el segle XIX, que heretaria el marquesat d'Albaida pocs anys abans d'entrar a presó per la participació en les barricades del 1848. Podríem buscar-ne més exemples, i els trobaríem, perquè aquestes figures il·lustren un fenomen totalment comprensible en el propi context del que va representar el segle XIX. Així, trobarem una gran majoria de nobles que en aquest pas per les desamortitzacions serien capços de mantenir el seu patrimoni, i d'altres, pocs, que veurien el seu patrimoni minvat. El cas dels Villalonga representa aquest fenomen. En una carta la dona d'Antonio Villalonga, Teodora Fàbregas, escrivia que «Antonio Villalonga, mecido en noble cuna y dueño de una fortuna más que regular, se ve hoy día reducido a causa de especulaciones desgraciadas a entregar su hacienda a manos de tres acrehedores»; cap a la dècada dels noranta del segle XIX «la situació ja no podia ser més crítica». La classe aristocràtica, que feia de l'herència i els privilegis legals de tipus nobiliari la base de la seva jerarquia social, estava en declivi tant per les seves pròpies contradiccions com per la resistència del camperolat.

Tot i així, el canvi que es produiria seria l'ascens de la burgesia com a classe rectora. El procés de construcció de l'Estat liberal en termes socioeconòmics va ser la consolidació del capitalisme com a mode hegemònic de producció en la societat. Això significava «l'establiment de la propietat burgesa», que es podia comprar i vendre sense estar sotmesa a drets comunals feudals. En aquest, el plegament de tot el cos social al lliure canvi, «es van abolir els delmes, es va procedir a un llarg procés de desamortització eclesiàstica, es van tancar les terres, es van privatitzar els usos de l'aigua i es van expropiar les terres comunals i les municipals, a la vegada que s'acabava la prerrogativa dels gremis a les ciutats, assegurant allà també la creació d'una força de treball sense cap regulació». Només així entenem, per exemple, el fenomen de l'ennobliment de l'*aristocràtica burgesia* que escrivia Llorenç Villalonga. Sense els privilegis nobiliaris els propis títols eren un simple element simbòlic i estrictament parlant la classe dirigent era la burgesia. D'aquesta manera, i malgrat que gran part de la noblesa va mantenir el seu estatus a través de la propietat, el cas d'Antoni Villalonga, tot i no abandonar mai una vida de benestar, representa aquesta variació social en declivi. Junt amb la seva «joventut d'enciclopedista» que el va portar a «dedicar-se a la formació d'una nodrida biblioteca familiar» i on «se congregiava, en les terres mortes de l'Espanya clàssica, la invasió sanejadora de les doctrines modernes, terror de les negrors eclesiàstiques», ens ofereixen un conjunt, potser no de determinacions, però sí de condicions que ens permeten albirar alguns dels elements que podrien haver

portat Alomar a fer les tries polítiques que va fer i, sense treure autonomia al subjecte, tractar de presentar el republicanisme de Gabriel Alomar, tant *contra* els seus orígens, com *a partir* d'ells mateixos.

L'adolescència d'Alomar i del catalanisme polític

Després de tractar de buscar la seva línia de filiació esquerranosa, republicana, en aquest capítol començarem amb les seves primeres relacions amb el món del catalanisme. Per fer-ho, cal que veiem els moments primerencs d'aquest com també els inicis de l'adolescència d'Alomar. L'any 1883, la família Alomar Villalonga retornaria d'Àvila –on havia residit uns anys per motius professionals paterns– a Palma. Llavors continuaria el batxillerat a l'Institut Balear, que havia sigut fundat l'any 1835. És important recalcar l'any perquè es troba en el mateix origen de la construcció de l'Estat liberal a Espanya. És d'aquest període la creació de la Guàrdia Civil, primer organisme d'extensió territorial de tot l'Estat, també és del 1833 la creació de les diputacions i la distribució territorial en províncies que coneixem avui en dia. Aquest procés de construcció de les institucions d'aquest nou Estat, però, no es portaria a terme amb l'acceptació de la població i no es faria sense revoltes. Es produirien durant

aquest lapse de temps les bullangues i protestes populars del trienni revolucionari de 1835-37 amb demandes que anaven des de l'extensió del sufragi a Corts constituents, de limitació del poder clerical fins a protestes contra l'impopular *derecho de puertas* (un impost indirecte als béns de consum en entrar a les ciutats). No casualment, cinc anys després de la seva obertura, el mateix Institut Balear seria tancat per la Junta Revolucionària de Mallorca restaurant l'anterior institució, la Universitat Literària de Mallorca.⁴ I és que l'Institut Balear, on estudiaria Gabriel Alomar a partir del 1883 –actual IES Ramon Llull des del 1936–, s'inspiraria en la idea de l'educació del despotisme il·lustrat de Jovellanos. Aquest «pressuposava la preparació curosa dels dirigents; [ja que] una monarquia constitucional, com la que Jovellanos va arribar a projectar per a Espanya, requeria la instrucció d'unes classes superior i mitjana que donessin al poder polític una base estable i il·lustrada».

Així, amb la posada en pràctica de l'Institut Balear que en la seva idea estaria a càrrec de les diputacions provincials, però que el 1887 passaria a mans del Ministeri

4 Sobre els processos revolucionaris espanyols del XIX, Karl Marx escriuria que «la revolució a Espanya ha adquirit ja el caràcter de situació permanent [...]. Això no és sorprenent; Espanya mai ha adoptat la moderna moda francesa, tan estesa el 1848, consistent a començar i realitzar una revolució en tres dies. Els seus esforços en aquest terreny són complexos i més perllongats. Tres anys sembla el límit més curt al que s'até, i en certs casos el seu cicle revolucionari s'estén fins a nou. Així, la seva primera revolució en el present segle es va estendre del 1808 al 1814; la segona del 1820 al 1823, i la tercera, del 1834 al 1843».

de Foment— es fundava un centre d'educació d'elits. Va ser un centre exitós en el seu propòsit. Només cal enumerar les personalitats que van passar per les seves aules per veure que es tractava de la flor i la nata de la societat mallorquina del seu temps. Entre elles, hi trobem: Marià Aguiló, home de lletres que va tenir un paper destacat en la *Renaixença*; Joan Alcover, poeta, assagista i polític; Eusebi Estrada, principal impulsor del ferrocarril a Mallorca; Bartomeu Ferrà, fundador de la Societat Arqueològica Lul·liana; Joaquim Fiol Pujol, republicà castelarista que va ajudar a erradicar una epidèmia de còlera a Palma; Guillem Fortesa, arquitecte i urbanista d'edificis com el palau de Marivent; Antoni Maura, polític i president del govern en diverses ocasions; Faust Morell, pintor eclèctic; Alexandre Rosselló, advocat i ministre de Justícia; Pere d'Alcántara Penya, dramaturg de la *Renaixença*; Josep Tarongí, eclesiàstic i escriptor; Miquel Costa i Llobera, poeta i sacerdot i pioner de l'Escola mallorquina. I també Gabriel Alomar.

A l'Institut, Alomar rebria el mestratge de diversos professors d'alt rang, també li permetria la vinculació amb institucions culturals que, si bé eren de caràcter religiós, li obririen la possibilitat de començar a desenvolupar les seves habilitats d'escriptura i expressió. Entre aquests professors, els biògrafs d'Alomar en destaquen dos: Gabriel Llabrés Quintana i Josep Pons i Gallarza. El primer havia tornat recentment de Barcelona on havia estat treballant a la Biblioteca Provincial, era un medievalista molt prolífic, catedràtic del mateix Institut Balear i fundador del *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Als tretze

anys, Gabriel Alomar li entregaria un treball titulat *Origen e historia de las principales creencias, sectas y herejías de la tierra* i als setze publicaria el seu primer article precisament al butlletí fundat pel propi Llabrés. Aquest article portava per títol *Observaciones sobre escritores musulmanes nacidos en Mallorca*. En ell denunciava l'oblit al que s'havia condemnat tota la història àrab a Espanya i en feia una reflexió filològica i etimològica per reivindicar la matriu àrab que conformava la societat mallorquina i espanyola. Afirmava que «Espanya, potser la nació que amb més raons podria dedicar-se a l'estudi del poble islamita, és de les que menys ha contribuït a l'aclariment d'aquesta confusa història» i que la situació de la investigació sobre l'aspecte era «una vertadera llacuna».

L'altre professor que va tenir una influència en el jove Alomar va ser Josep Lluís Pons i Gallarza. Nascut a Catalunya, l'any 1823, s'havia llicenciat en Filosofia i Lletres i Dret a Barcelona; poeta i catedràtic de l'Institut Balear l'any 1861, fet que el portaria a establir-se a l'illa. És considerat un dels impulsors dels Jocs Florals. En el seu poema premiat *Lo treball de Catalunya*, del 1862, oferia una visió organicista⁵ tant de la indústria com de la nació, i les entrelligava, explicant una jornada laboral dels treballadors:

- 5 Les teories organicistes beuen de les idees de Herbert Spencer, qui comparava les societats amb organismes biològics. Així, si en un organisme biològic hi havia tres sistemes d'òrgans, la nutrició, la distribució i la regulació, en les societats l'estructura havia de ser anàloga i estar conformades per tres parts, la producció, la distribució i la regulació en què es naturalitzaven i es fixaven les classes. La producció seria feina dels obrers que generen la riquesa, la distribució seria cosa dels comerciants i

Reposa Catalunya sots lo mantell de glassa
que extén per tu la boyra lliscant de vall en vall;
tot llarch fatich del dia ab somnis dolsos passa
y torna ab noves forces a ton gloriós treball.

Tu feres d'un sol aspre jardins per tes collades,
tu feres rius de plata brollar de tos talers;
devant sempre les altres avenssan tes armades,
als mars de mes borrasques fan cap tos mariners.

Per rica y poderosa te cridan la primera,
tes obres testifican que ton orgull no es vá;
l'empresa que no agosan prenentla per quimera;

—«Que's fassa a Catalunya lo poble diu... y's fa.»

Aquest poema i el seu autor s'han emmarcat dins del que s'ha anomenat la *Renaixença*. No seria sorprenent, doncs, que hagués sigut precisament Gallarza qui introduís Alomar en els primers contactes a Catalunya, en concret a Joaquim Rubió i Ors. Aquest moviment cultural, la *Renaixença*, que començaria a la dècada dels quaranta del segle XIX —uns deu anys posterior al *reixurdimento* gallec— arribaria fins al 1879 amb la fundació del primer diari del catalanisme polític. Pretenia la construcció d'una tradició literària pròpia i la recuperació de

---

finalment la regulació seria tema dels capitalistes. D'aquesta manera, aquesta teoria justificava l'existència *in saecula saeculorum* de la classe burgesa i tota lluita del moviment obrer contra aquesta passava a ser *antinatural*.

l'ús i aprenentatge de la llengua catalana. Entre les seves fites explicades trobem la instauració dels Jocs Florals el 1859 o les publicacions de l'*Oda a la Patria* de Carles Aribau el 1833 i la de *Lo Gayté del Llobregat*, de Joaquim Rubió i Ors, el 1839. Aquest moviment clamava contra la desaparició de la llengua catalana i pretenia la seva recuperació. Tot i així, amb les noves investigacions, cada cop hi ha més proves d'ús de la llengua catalana en els trenta anys anteriors al començament d'aquesta onada cultural. Josep Fontana afirma que es calcula que hi hagué «253 títols apareguts entre 1801 i 1833, dels quals entorn de 170 haurien estat publicats al Principat, cosa que vindria a fer, limitant-nos a aquesta àrea, uns cinc títols a l'any». Si anem al teatre plebeu, els romanços populars i els fulletons impresos ens trobem amb tota una realitat ben diferent i és que era una cultura del poble que revelava la vitalitat d'una cultura popular que se seguia expressant en català, mentre que era la cultura patrícia la que l'havia abandonat. Així, la història de la *renaixença*, prenent explicar *tot* el procés de recuperació de la llengua, en realitat n'era *part* i no la més nombrosa. Només prenent això en consideració s'expliquen tant les temàtiques dominants com els enfocaments concrets (com hem pogut veure en el poema de Gallarza): des d'un pessimisme planyívol al recurs a la melangia en la mirada al passat fins a una naturalització de les relacions socials d'explotació i dominació. Com diria Milà i Fontanals –dialectòleg i un dels impulsors també de la *renaixença*– en l'acte d'obertura dels

primers jocs florals de 1859, donaven al català «una festa; li dedicam un filial recort, li guardal al menys un refiui».

En un moment d'industrialització de Catalunya, de transformacions fortíssimes de l'estructura social, les temàtiques que abordaria aquest corrent de la *renaixença* serien profundament allunyades d'aquesta realitat. Així, no és que no aparegués de manera *realista* «la despossessió a la qual se'ls sotmetia [als camperols] de manera accelerada, de com se'ls forçava a marxar cap a la ciutat o a les colònies fabrils dels marges dels rius», és que les principals obres que hi trobem mostrarien una «vida ordenada del camp» i una «suposada innocència de la poesia rural» que no contenia mai «un interès legítim i desinteressat pels seus habitants o pels seus valors culturals, que menyspreaven clarament». Aquesta literatura de sublimació de la realitat amb una profunda empremta medievalitzant, d'idealització del passat amb un component d'evasió de la realitat, es podia combinar en alguns casos –entre els quals trobem el poema del propi Gallarza– amb una exaltació del sentit burgès, mesurat i harmonitzat, del treball. També es combinaria amb exaltacions patriòtiques i entusiasme colonial com les publicacions de *Los catalans en Àfrica*, de Rubió i Ors, o *Los voluntaris catalans*, de Víctor Balaguer, i defensa de la monarquia isabelina com la poesia de Rubió i Ors *Loa compuesta para celebrar la feliz llegada a Barcelona de S.M. la Reina Doña Isabel II*. Aquesta era la versió patrícia de la reivindicació cultural catalana durant el període. Com explica Josep Fontana, existiria tot un camp popular d'aquest floriment cultural a Catalunya. L'any 1838 Abdó Terradas, republicà federal

i diversos cops alcalde de Figueres, escriuria la seva obra teatral antimonàrquica *Lo rey Micomicó* on es feia una sàtira social i una crítica de la corona. El seu himne revolucionari del 1842, *La Campana*, seria musicat i socialitzat per Anselm Clavé als seus cors obrers:

Ja la campana sona,
lo canó ja retrona...
Anem, anem, republicans, anem!
A la victòria, anem!
Ja és arribat lo dia
que el poble tant volia;
fugiu, tirans, lo poble vol ser rei.
Ja la campana sona...
[...]

Ja la campana sona...

La cort i la noblesa,
l'orgull de la riquesa,
caiguin d'un cop fins al nostre nivell!
Ja la campana sona...
La milícia i lo clero,
no tinguin més que un fuero:
lo poble sols d'un altre és lo rei
[...]

Ja sona la campana...

Que pagui qui té renda
o bé alguna prebenda:
lo qui no té tampoc deu pagar res.
Ja sona la campana...
Lo delme, la gabella,
lo dret de la portella.
No, jornalers, mai més no pagarem!
Ja la campana sona,
lo canó ja retrona...
Anem, anem, republicans, anem!
A la victòria, anem!

A part de les organitzacions de treballadors de coristes, és també el moment del teatre i del periodisme, entre els quals destaquen figures com Frederic Soler –altrament conegut pel seu pseudònim Serafi Pitarra– i altres com Conrat Roure o Valentí Almirall. Aquests es diferenciaven dels *renaixents* en diverses qüestions: «no usaven la llengua arcaïtzant d'aquells, sinó que insistien a escriure en el català que ara es parla» i empraven un to humorístic darrere del qual hi havia sempre «una sàtira de la cultura conservadora, amb un fort component polític demòcrata i un anticlericalisme evident».

Així, malgrat que Alomar era ell mateix conscient de com s'havia iniciat aquesta renaixença cultural catalana, escriuria anys més tard que els promotors dels Jocs Florals «volgueren consagrar el premi de les englantines patriòtiques a la formació d'un Romancer» però només «aconseguien representar l'arcaisme falsament senyorial» i havien fet de la reivindicació cultural catalana «massa a imatge de

l'antigor per què sospiren». Posteriorment ell defensaria un model per fases i superacions per a la pròpia consecució del reconeixement de la cultura i llengua catalanes, però això seria anar massa endavant. En el context de l'Alomar adolescent, que feia els primers contactes amb el món del catalanisme dels vuitanta del segle XIX, seria precisament amb els impulsors dels Jocs Florals i de la *renaixença* patrícia amb qui entraria en relació, especialment el seu professor Pons i Gallarza. L'any 1888, obtindria el títol de batxillerat i es matricularia a la Universitat de Barcelona en dues carreres, Dret i Filosofia i Lletres (només acabaria la de Filosofia i Lletres). Els pròxims anys serien el començament de la seva formació i l'inici de la seva introducció en el món intel·lectual del catalanisme.

Però, abans d'entrar-hi, cal resseguir breument la història dels orígens del catalanisme polític per situar millor en el seu context la biografia del nostre autor.

EXCURSUS: Els orígens del catalanisme polític

En aquests primers anys vuitanta, el camp del catalanisme estava experimentant unes alteracions remarcables. L'any 1879, Valentí Almirall fundaria el primer diari plenament en català que a la vegada esdevindria la primera publicació del catalanisme polític, el *Diari Català*. Un any després, el propi Almirall convocaria el Primer Congrés Catalanista, on es pretenia tractar sense lligams de dependència amb Madrid, fonamentalment, temes relacionats amb la llengua, el dret i la política. Es decidiria crear

una comissió per a la defensa del dret civil català –fins al 1889 l'Estat liberal a Espanya no disposaria d'un codi civil–, la creació d'una Acadèmia de la Llengua Catalana i l'establiment d'una plataforma d'actuació que anés més enllà d'un diari i prendria el nom de Centre Català, fundat el 1882. Al congrés també elegirien Valentí Almirall com a president. Era coherent que escollissin algú com Almirall. Aquest era un republicà que havia militat des del 1868 al 1881 al Partit Republicà Democràtic Federal i en seria un dels principals dirigents de la seva secció barcelonesa. Havia sigut redactor i fundador de diversos diaris com *El Estado Catalán* o *El Federalista* i havia jugat un rol protagonista com a regidor de l'Ajuntament de Barcelona en la Junta Provisional Revolucionària el 1868 i en el Pacte de Tortosa del 1869. Després de l'experiència frustrada de la República, Almirall consideraria que «los que som federals no podem dirnos-ho, mentres que'ls que ni ho són ni volen serho van baladrejant la paraula per aquestos carrers y plassas. Deixemlos, doncs, la paraula, ja que la fatalitat aixís ho vol, y quedemnos ab la cosa, que és lo que'ns interessa». Així, en aquests primers anys entre articles –i el posterior text que compila els plantejaments germinals del catalanisme polític, *Lo catalanisme*, del 1886– Almirall, amb un gran coneixement dels models republicans federals americà i suís, esbossarà les característiques principals del moviment que ell anomenarà *particularista* o *catalanista*, indistintament, però ja no *dit* federal. De fet, no emprarà el mot «nació» per referir-se a Catalunya, sinó que ho farà com a «regió» i la nació serà Espanya, mentre que Pi Margall, cap visible

del republicanisme federal, parlava de Catalunya com a «nació de primer ordre».

Almirall traçaria els eixos centrals d'actuació del catalanisme polític. Aquests havien de gravitar entorn de quatre elements centrals: la transversalitat ideològica, el catalanisme havia d'abastar totes les sensibilitats polítiques; havia d'emergir des de la societat civil, no originar-se com a partit; seria accidentalista en la forma d'Estat, i els partits havien de ser d'obediència catalana perquè el centre d'acció passava a ser Catalunya. Ho expressa en síntesi Sebastià Farnés quan diu que el catalanisme «no és un partit nou l'agrupació que alça una consemblant bandera. Lo catalanisme és un moviment nacional dins d'un Estat. No pretén modificar l'actual Constitució política de l'Espanya; s'acontenta amb treballar per a la reconstitució de Catalunya, entenent que les dues entitats, l'actual nació i nostra pàtria no són incompatibles. És lo poble català que reivindica son dret a la vida, i no un partit amb un programa governamental». Alhora, aquest primer catalanisme estaria conformat per tres corrents determinats. Per una banda, el primer grup impulsor seria el republicanisme federal de Valentí Almirall que era laic i progressista; per una altra, hi ha el grup de *La Renaixensa*, el diari que s'havia fundat també el 1880. Aquests grups, entre els quals podíem trobar gent com Àngel Guimerà, eren molt puristes amb una tendència a la negació de la política cada cop que es fracassava. El seu enfocament ruralista era alhora una construcció feta des del món urbà. En tercer lloc trobem el grup de *La Veü de Montserrat* –el que més endavant seria *La Veü*

de Catalunya—, que eren els sectors catòlics i el grup dels vigatans com Torras i Bages o mossèn Cinto Verdaguer. Aquests reclamaven el catolicisme com a part integrant de Catalunya, el «Catalunya serà cristiana o no serà» atribuït a Torras i Bages i gravat a la façana del monestir de Montserrat. Plantejaven un model de societat organícista i corporatiu «extret de l'edat mitjana i projectat, amb les acomodacions pertinents, sobre l'època contemporània», un regionalisme de matriu foral i un rebuig als nous drets i llibertats individuals i col·lectius d'influència en Joseph de Maistre. Així, els propis orígens del pas del catalanisme cultural al catalanisme polític es produïrien en una disputa interna. Ràpidament, els sectors dretans desplaçarien i aïllarien Valentí Almirall. El 1887 cauria malalt i, amb l'Exposició Universal de Barcelona de l'any següent, cometria l'error polític d'oposar-s'hi. A la vegada, és en aquest període que es comença a organitzar el catalanisme conservador. El mateix 1887, aquest sector de Verdaguer i Callís, Prat de la Riba o Puig i Cadafalch fundaria la Lliga de Catalunya que el 1891 esdevindria la Unió Catalanista. D'aquesta manera, i a diferència del que afirmen Colomines i Termes, les Bases de Manresa del 1892 no «foren el primer intent seriós de delimitar les relacions entre Catalunya i Espanya, la primera concreció constitucional», potser ho foren per al catalanisme, doncs el camp del republicanisme federal durant aquells anys, amb la direcció de Vallès i Ribot, ja havia plantejat un *Projecte de Constitució per a l'Estat Català* uns anys abans, el 1883. Amb el que sí que podem concordar amb Colomines i Termes és que «cal entendre les Bases com

un final d'etapa», però no tant com «una culminació en el camí d'organització del catalanisme», sinó més aviat com el final d'etapa de Valentí Almirall a la dirigència d'aquest catalanisme polític.

A partir d'aquí, i ja amb Almirall apartat de la vida política, es fundava *La Veu de Catalunya*, el 1899, i finalment la Lliga Regionalista, el 1901, que aquell mateix any amb el Dr. Robert enviava una minoria important a les Corts. En el seu manifest electoral afirmava:

Anem a enviar a les Corts gent que ho remogui tot i que no es doblegui davant ningú –que cridin o no cridin els polítics de Madrid–, faci comprendre als governants que aquesta ciutat de Barcelona no vol viure en estat de setge perpetu, sinó que vol llibertat per créixer i fer créixer Catalunya i fer respectar la personalitat de la pàtria catalana; que no es vol veure sobrecarregada d'impostos i d'inspectors; que si paga, vol manar en el que és seu i no vol traves i corrupció per tot arreu, ni quan reclama li tanquin a la presó els honorables representants dels gremis com si fossin lladres i criminals.

Amb aquestes paraules quedava clar quin era el propòsit que tindria la Lliga els següents anys. La direcció hegemònica del catalanisme per part de la dreta tindria conseqüències importants i marcaria profundament la hipòtesi política d'Alomar en els seus inicis polítics a principis de segle. La conseqüència més palpable d'aquesta apropiació del catalanisme pels lligaires seria que per

primera vegada el republicanisme quedava per fora del catalanisme. Talment seria així que el propi pare del catalanisme polític, Valentí Almirall, escriuria a un pròleg de l'edició en castellà del 1902 que:

Aquesta generació de catalanistes que, a força d'exageracions patriotes, ha arribat a descobrir que, com els antics grecs però sense tenir els fonaments que ells tenien, han de declarar bàrbars als no catalans o fins i tot als que no pensen, ni parlen, ni resen com ells, tot i que hagin nascut a Catalunya [...]. Tot i que no han passat trenta anys –des de la publicació de *Lo catalanisme*–, hem de fer constar que no tenim res en comú amb el catalanisme o regionalisme a l'ús, que pretén sintetitzar els seus desitjos i aspiracions amb un cant d'odi i fanatisme, que ressuscita o mig ressuscita d'un període anormal i funest de la història de les nostres dissensions [...]. Les excomunionis que es llencin contra nosaltres comprovaran que el que ha variat no hem sigut nosaltres, sinó els que han volgut fer del catalanisme una arma de reacció contra les idees modernes i expansives, tant en el terreny polític com en el social i en el religiós. Han absorbit gairebé tot el carlisme de Catalunya...

D'aquesta manera arribem a un context social de principis de segle en què Alomar començaria la seva actuació com a intel·lectual proper a la política en el qual intervindria en la fundació del catalanisme republicà i d'esquerres. Així, amb un camp del catalanisme conduït per

les dretes i un republicanisme que alhora s'havia renovat i quedava situat per fora del catalanisme, amb una situació accentuada per la crisi del 98 i la pèrdua dels mercats colonials i l'emergència d'una conflictivitat social i obrera –com la vaga general de l'any 1902–, ens trobem dins un context que cal comprendre per copsar la magnitud de les idees polítiques de Gabriel Alomar i les seves implicacions contextuals.

«Sols la revolta salva» *Joventut i modernisme*

L'any 1896 es llicenciava en Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona amb una dissertació que es titulava *De lo real e ideal en el arte*. D'aquesta etapa de joventut són també les seves primeres col·laboracions amb mitjans mallorquins com *En Figuera*, el diari *La Almudaina* –on escriu els seus «ecos»–, la revista literària *Mitjorn*, la revista *La Ciudad*, *La Veu de Mallorca* –el setmanari regionalista vinculat a l'òrgan de la Lliga, *La Veu de Catalunya*–, el diari *La Tarde*, el diari *La Última Hora*, el setmanari sota l'empenta de Miquel dels Sants Oliver *La Roqueta*, la revista de caire regionalista *La Nova Palma*. Entre tot aquest fervor de publicacions, Alomar, l'any 1901, es casaria amb la pollencina Magdalena Cifre i Albertí –amb qui tindria deu fills– i, a nivell professional, és el primer curs com a professor a l'Institut Balear, on ell mateix havia estudiat i on exerciria fins al 1911 i de manera intermitent quasi fins al final dels seus dies.

A nivell de context, la remor de la crisi del 98 afecta profundament la vida cultural, social i política del país. El 1896, Ángel Ganivet escriuria *Idearium español*, text paradigmàtic per a la coneguda generació del 98 on, sota una percepció de decadència d'Espanya, es lamenta en una caracterització psicològica i mistificada de la nació on apareixen l'abúlia o la tendència a la improvisació constant com a mals endèmics de l'ésser espanyol i com a impossibilitadors de la regeneració nacional. Precisament, l'anomenada generació del 98 es veuria profundament influïda per aquest context de crisi imperial espanyola, «la pobre honra nacional», i buscarà en les particularitats espanyoles, cada autor destacant-ne algunes i no altres. Des d'un Joaquín Costa que les busca angoixat en el dret consuetudinari o el folklore i l'economia rural, als Unamuno, Baroja, Azorín o Maeztu, que buscaran en el menyspreu al positivisme la manera de comentar líricament les seves decepcions nacionals i faran de les pròpies amargures els seus motius d'orgull. Baroja rebutjarà la tradició però refusant lliçons de l'exterior. Antonio Machado centrarà la seva meditació poètica sobre el paisatge de Castella la Vella, però denunciarà el cainisme i «l'estómac buit» dels espanyols. Unamuno posarà la pàtria pròpia com a reacció contra el científicisme i la fe cega en el progrés burgès de l'època i plantejarà la hispanització d'Europa. Reivindicaria un retorn al «casticismo» en el seu llibre *En torno al casticismo* del 1895. Azorín, en la mateixa línia on es pretenia la cerca general del caràcter nacional espanyol i la definició de les seves qualitats publicava, el 1900, *El alma castellana*. Com explica Pierre Vilar, la paradoxa d'aquesta

generació era que van voler al mateix temps criticar el complex espanyol i exaltar-ne el seu mite quan Espanya estava en un profund qüestionament de la seva estructura d'Estat-nació. La conseqüència posterior va ser la seva separació de les masses quan tot es precipitaria en la crisi del 1931; el món tradicional i rural no els seguiria, ja que els maleïa, ni el proletariat, perquè ells mateixos el van ignorar i finalment se separarien de les disputes polítiques. Alguns com Maeztu quedarien captivats per l'imperi del nazifeixisme encara que Unamuno al final de la seva vida tindria el seu moment de revelació.

En aquest temps, cal emmarcar l'*Adéu, Espanya* de Maragall i també que Sabino Arana comencés a plantejar un nom per al conjunt de províncies basques, *Euskadi*, una bandera, la *ikurriña*, i un origen històric. És un moment en què es comença a plantejar la pregunta sobre la nacionalització, és a dir, en quina mesura el projecte nacionalitzador que havia plantejat el model de l'Estat liberal que comença el 1833 i que amb l'ofegament de la República per la Restauració havia aconseguit penetrar en el poble. Tota la construcció d'aquest Estat, amb els seus quadres, l'exèrcit, el clergat, els polítics, els seus actors econòmics i la seva premsa, i el model de nació espanyola, fimbrarien llavors. Aquesta idea de nació que havia estat bastida per la visió historicista de Cánovas –«una nación permanente [...] obra de Dios o, si alguno o muchos vosotros lo preferís, de la naturaleza»– i, especialment, per la síntesi oferta per Marcelino Menéndez Pelayo. Aquesta elaboració de la visió de la història nacional tenia un predomini catòlic, un pes central de

la monarquia com a unificadora dels regnes i una lluita contra els heretges o l'anti-Espanya. A la seva *Historia de los heterodoxos españoles* escrivia: «Martillo de herejes, luz de Trento, espada de Roma y cuna de San Ignacio, esa es nuestra grandeza y nuestra unidad; no tenemos otra. El día en que acabe de perderse, España volverá al cantonalismo de los arévacos y de los vetones o de los reyes de taifas». I, clarament, la llengua hauria de ser la castellana, ja que Castella tenia la missió d'unificar Espanya.

Seria en aquest moment que altres regions que *tenen disponible* una altra opció nacional endeguen una nova fase. En concret, el catalanisme fa el pas de fase de l'actuació en la societat civil a la constitució d'un partit polític –de moment només un– amb capacitat de competència electoral. Si bé el 1879 s'havia iniciat la fase del catalanisme polític –precedida de la fase de la reivindicació cultural–, en el moment del tombant de segle estava per emergir el primer partit del catalanisme que es presentaria a unes eleccions. En aquest cas es tractava de la Lliga Regionalista en les eleccions del 1901. Correlatiu a l'ascens polític, s'hi produeix un floriment cultural, encara molt centrat a Barcelona, però que es concreta en una proliferació de publicacions –revistes, diaris, setmanaris– propis de Catalunya i ja clarament en català. Durant aquest període Alomar, per exemple, col·laborarà amb diversos mitjans d'aquest moment florent: *La Nova Palma* es fundaria el 1898, *Catalònia* el mateix any, *La Veu de Catalunya* es fundaria el 1899, *La Veu de Mallorca* el 1900, *El Poble Català* el 1904. Així, aquesta crisi feia més visible la tendència ascendent en què es trobava el

procés nacionalitzador català i que a Catalunya començava a entrar en competència amb el promulgat per l'Estat i el Règim del 1876. Aquesta era l'atmosfera política, social i cultural en què un mallorquí com Gabriel Alomar iniciaria les seves primeres passes com a interventor en l'opinió pública i publicada. La pregunta seria, si un corrent literari i cultural com havia sigut el catalanisme en els seus inicis els anys quaranta del XIX havia esdevingut un moviment polític, com podria passar de ser un plantejament de nació que podia ser compartit pel conjunt de la població de Catalunya, però a això anirem més endavant. Per entendre-ho cal veure aquests primers passos d'Alomar en el món modernista, catalanista i la seva relació amb l'Escola mallorquina.

El modernisme

Val la pena que ens deturem en aquest aspecte de la biografia d'Alomar perquè, com afirma Assumpta Camps, abans d'entendre el seu paper com a intel·lectual polític o com a polític directament, cal entendre la vessant del mallorquí com a literat modernista. Si busquem fer una definició d'entrada del mot *modernista* ens trobem que, com diu Gerald Graff, es tractaria d'un «corrent de crítica de l'ordre social burgès del segle XIX i la seva visió del món» i que «la seva estratègia artística seria el capgirament conscient de totes les convencions del realisme burgès» i d'aquí es podrien comprendre els seus vectors antiracionalistes, antirealistes i com, portant la flama del

romanticisme, hauria volgut transmetre una crítica a la linealitat del progrés i l'abdicació del subjecte davant forces externes, el racionalisme com a mascarada de la submissió del món al valor de canvi, el desencantament del món. Les crítiques modernistes a la industrialització i els valors burgesos prendrien diversos camins artístics, literaris, morals, filosòfics. Marshall Berman en fa una descripció que permet ubicar amb més precisió el concepte:

La voràgine de la vida moderna ha sigut alimentada per moltes fonts: els grans descobriments en les ciències físiques, que han canviat les nostres imatges de l'univers i del nostre lloc en ell; la industrialització de la producció, que transforma el coneixement científic en tecnologia, crea nous entorns humans i destrueix els antics, accelera el ritme general de la vida, genera noves formes de poder col·lectiu i de lluita de classes; les immenses alteracions demogràfiques, que han separat milions de persones dels seus hàbitats ancestrals, llançant-les a noves vides a través de mig món; el creixement urbà, ràpid i sovint caòtic; els sistemes de comunicació de masses, de desenvolupament dinàmic, que envolten i uneixen les societats i pobles més diversos, els estats cada cop més poderosos, estructurats i dirigits burocràticament, que s'esforcen constantment a ampliar els seus poders; els moviments socials massius de persones i pobles, que desafien els seus dirigents polítics i econòmics i s'esforcen per aconseguir cert control sobre les seves vides; i finalment, conduint i mantenint a totes les persones i institucions un

mercat capitalista mundial sempre en expansió i dràsticament fluctuant. Al segle xx, els processos socials que donen origen a aquesta voràgine, mantenint-la en un estat de perpetu avenir, han rebut el nom de «modernització». Aquests processos de la història mundial han nodrit una sorprenent varietat d'idees i visions que pretenen *fer dels homes i dones els subjectes tant com els objectes de la modernització, donar-los el poder de canviar el món que està canviant*, obrir-se pas a través de la voràgine i fer-la seva. Al llarg del segle passat, aquests valors i visions van arribar a estar agrupats sota el nom de «modernisme».

Aquesta sorprenent varietat d'idees i visions que pretenen fer dels homes i dones els subjectes tant com els objectes de la modernització podia ser el sòl comú dels autors i autores que generalment s'ubiquen dins aquest corrent. Escriptors com Walt Whitman, Arthur Rimbaud, Baudelaire, Flaubert o Dostoievski i filòsofs com Kant, Nietzsche o Marx són catalogats amb aquesta etiqueta per Marshall Berman. Un altre autor contemporani d'Alomar, Walter Benjamin, faria dialogar aquesta crítica modernista amb la tradició marxista. Ell afirmaria que «la concepció determinista s'uneix a un optimisme sòlid. Ara bé, sense aquella confiança, a la llarga no hi ha classe que pugui intervenir políticament amb èxit. Però hi ha diferència entre que l'optimisme estigui dirigit a la força d'acció de la classe o a les circumstàncies sota les quals opera».

Així, per treure una primera idea, veiem que aquest concepte vaporós de modernisme, malgrat que sigui usat

també per referir-se al camp de la pintura o l'arquitectura, per a aquest cas ens interessa especialment entendre'l com el defineix Joan Lluís Marfany al seu llibre *Aspectes del modernisme*: un procés global de renovació d'una cultura. En conseqüència, les nombroses produccions arquitectòniques i pictòriques que avui anomenem modernistes serien definides d'una manera més justa com a *art nouveau*. De fet, aquesta apropiació de la burgesia catalana del modernisme en aquests camps ja generaria desconfort als propis modernistes de l'època. El 1902, Xavier Viura, a la revista *Juventut*, escriuria que «quan amb tal mot es vol anomenar l'esperit de l'època en lo que té de positiu i de vital, la paraula no deixa d'ésser justa; [...] però quan per Modernisme s'entén també els defectes de l'època, o lo decadent, lo carrincló de l'època, o bé una o més escoles (i així és com més se l'entén) aleshores tal mot és impròpi».

Els orígens del moviment modernista a Catalunya cal anar-los a buscar en vinculació a l'aparició de la revista *L'Avenç*. Fundada l'any 1881 per Jaume Massó i Torrents, aquesta publicació esdevindria la institució de referència de tot aquest corrent modernista i que pretenia donar la batalla i anar més enllà de tot el que havia representat el jocfloralisme que en un article, «Viure del passat», Jaume Brossa havia descrit dient que:

Sols una vanitat cega ens pot fer creure que amb mig segle de Renaixença hem realitzat el progrés que era d'esperar. Si fóssim francs i sencers, hauríem de reconèixer que del renaixement literari ja es va oblidant un immens bagatge que abans ens havia complagut

i que ara veiem que és fullaraca. L'excessiu culte al passat que s'apodera del regionalisme esterilitza tota concepció moderna, convertint el catalanisme literari en una resurrecció arqueològica.

Ja en el primer número de *L'Avens* (*L'Avenç* des del 1891), el tres de juliol de 1881, apareixien, sota el títol de «El nostre propòsit» i com a editorial del grup moder-nista, les intencions en endegar la publicació:

Tant sols al mirar la primera plana de *L'Avens* ja's pot formar càrrech de las nostras aspiracions. Son títol ja indica que perteneixem á un partit avansat, y al ferlo «periodich catalanista», manifestem tenir gran amor á la terra ahont havem vist la llum per primera volta.

Prenem la denominació «catalanista», pera distingirnos dels que sent fills de Catalunya, no senten ó no tenen amor á la mare patria. Potser més endavant, además d'aquestas dues calificaciones, n'haurem d'adoptar una altra per a distingir en lo catalanisme la veritat de la «fanfarronería».

En lo catalanisme existeixen avuy dos partits complertament oposats. Los unos son sectaris de las ideyas més endarreridas y rebuscan per làpides y pergamins, termes antiquats, pera que'ls qu'ells crehuen ignorants no las entenguin; los altres vislumbrant lo lluminós astre de la Llibertat, se fan càrrech de que las coses cambian ab lo transcurs dels sigles.

Los primers desitjant que'l catalanisme siga una arma de reacció per a usarla quan més convinga; y'ls

altres desitjant col·locarlo en lo carro de la moderna civilització. Los primers tenen móvils en la premsa y fora d'ella; y'ls segons acaban d'experimentar una pèrdua de molta valia, que, durant tres anys ha fet la més noble campanya catalanista; nos referim al apreciable «Diari Català» que ab sa desaparició ha deixat vuit en lo camp avansat catalanista qu'és necessari s'ompli á la major brevetat.

[...]

Per acabar, direm que nostre lema serà lo de l'inmortal Clavé:

Progrés, Virtut y Amor.

Un to semblant es pot copsar en el discurs del pintor Santiago Rusiñol a la tercera festa modernista de Sitges del 1894 quan diria que «ells no són, no, ni poden ser, modernistes. Ells estan satisfets del món que veuen i no senten desitjos de canviar ni de provar de millorar-lo; creuen en el present perquè hi viuen i en viuen, i el per-vindre els espanta. No volen que les idees se renovin; no volen que el passat, aquell passat de poetes i artistes, serveixi de xurriaca al present i de fe en lo que vindrà». Aquestes festes modernistes eren reunions amb la voluntat de produir una aliança entre diversos sectors del món cultural català més avançat i progressista amb figures de prestigi del món hispànic; l'escriptor modernista nicara-güenc Rubén Darío o l'escriptora i feminista gallega Emilia Pardo Bazán passarien per aquests conclaus. Entre els eixos puntals del modernisme hi havia una obertura a as-similar les novetats alienes com a elements d'enriquiment

de la vida cultural pròpia i la voluntat de reformar els defectes propis. Aquests elements no podien deixar de generar conflictes. El món conservador, on destacaria el bisbe Torras i Bages, presentaria disputa ideològica a tot el que procedia d'aquest modernisme. Al llibre d'Eduard Valentí i Fiol *Els clàssics i la literatura catalana moderna* i en concret al capítol «El programa antimodernista de Torras i Bages», l'autor explica com desautoritzava tant a nivell estètic com polític aquest grup. Quan el clergue avalua les afinitats temàtiques modernistes, «Torras desconfia, des del primer moment, de tot el que faci olor a misticisme. No per altra cosa sinó pel perill de subversió des de dins que el misticisme comporta, és a dir, el perill d'alteració de les relacions jeràrquiques». A més, llegint encertadament el paper que podia tenir un modernisme fort en el món de la política, Fiol ens diu que en Bages «el mot mateix de “política” és usat sistemàticament en sentit pejoratiu: és alguna cosa de la que no vol saber res la gent de bé, que passa lluny de la regió» i que, per tant, despolititza la realitat social evitant el qüestionament de les jerarquies socials. Altres vegades, el terme modernisme adquirirà, des d'una òptica de conservadorisme moral intransigent, connotacions negatives i serà emprat, per exemple, per qualificar manifestacions teatrals suposadament frívoles i llicencioses.

Jordi Castellanos considera que aquesta primera etapa del modernisme ha de ser emmarcada en aquestes dues dècades finals del segle XIX, molt marcades per un procés de modernització de les societats europees amb profundes commocions socials. Des de la crisi econòmica del 1885

molt vinculada a l'especulació en borsa –narrada per Narcís Oller a la *Febre d'or* a través de l'ascensió del personatge Gil Foix des de la menestralia fins a l'alta burgesia i la seva posterior caiguda i el retorn a la classe social anterior– passant per la mencionada Exposició Universal de Barcelona del 1888 –amb els milers d'habitants residents en barraques i en condicions insalubres–, fins a l'encruel·liment de la repressió del 1895-98 amb el procés de Montjuïc o la desfeta colonial a Cuba. Al capítol XVI de *La febre d'or* de Narcís Oller es narra, des d'una perspectiva social harmonitzant, l'element d'eufòria de l'Exposició Universal de Barcelona com a símbol de la modernització de la ciutat viscut des dels ambients burgesos:

Una nombrosa banda militar començà a tocar un vals de Strauss, que el públic no escoltava, xuclada tota sa atenció per la novetat de la festa, per l'animació creixent de cotxes, cavallers i gent de peu que anaven arribant. El soroll, les converses, la música, començaven a brogir dins l'atmosfera d'aquell espai extensíssim i descobert. Era ja el remoreig de les grans gentades, l'alè de vida de tot un poble que bull, que canta, que riu, que parla de tot, encès de gaudi, excitats sos sentits per la coloraina en moviment, per la vibració nerviosa d'una música sensual. Els arribats de nou entraven apressats, canviaven cortesies, s'ajuntaven ara amb uns, ara amb altres, o assaltaven corrent les tribunes per pescar-hi un bon lloc. Segons les classes, segons els genis, segons els sexes, es parlava de tot: de Borsa, de política, de negoci, del Líric, del Liceu,

de l'skating-ring recentment obert, de Miss Lurline, la dona-peix que respirava sota l'aigua; de l'Exposició Bassols, dels projectes del ministre d'Hisenda, sempre temuts per les classes productores; d'històries escandaloses, de casaments, de creacions de noves companyies, de l'alça, de l'alça contínua de valor [...].

Durant aquest període, el modernisme a Catalunya plantejarà aquest renovament cultural a la vegada que la pròpia funció de l'artista i l'intel·lectual es començava a construir en una esfera pública. Aquesta transformació tindria molt a veure –i alhora n'esdevindria el cas paradigmàtic– amb el cas de l'*affaire* Dreyfus. Una sentència judicial antisemita en què era acusat el capità de l'exèrcit francès, d'origen judeo-alsacià, d'alta traïció. La sensació d'injustícia aviat s'estendria i hi jugaria un paper determinant l'article de l'escriptor Émile Zola que, sota el títol *J'accuse*, posaria sobre la taula la iniquitat del tracte rebut per part d'òrgans importants de les elits de l'Estat. El cas esdevindria una referència sobre la capacitat d'intervenció política de figures intel·lectuals que, sense participar directament, o millor, professionalment, de la vida política eren capaces de desencadenar processos de reforma i democratització dels estats. Alomar ho tindria ben present en els casos Rull i Ferrer. En relació amb el segon, Alomar afirmaria anys més tard:

Ara que Catalunya ha lograt, per primera vegada, donar condicions d'universal a un cas jurídic interessantíssim, ¿no l'aprofitarà per a que es conegui en tot

el món la falta de garanties de la vida ciutadana a Espanya, la condició aparent i fictícia de la Constitució, el problema català com a producte d'una voluntat europea contra una voluntat africana? ¿És que pot oblidar-se fins a tal punt que el cas Dreyfus va ésser el definitiu complement de la Revolució Francesa i la realització pràctica dels Drets de l'Home?

Durant aquesta etapa, l'eix del modernisme seria la revista *L'Avenç*, sota la direcció de Jaume Brossa i Alexandre Cortada. Influïts pels artistes d'avantguarda francesos i del centre d'Europa com els impressionistes, els dramaturgs simbolistes com Maurice Maeterlinck, el realisme de Henrik Ibsen o la música de Wagner, tractarien d'abraçar un ampli espectre de la cultura catalana del període. Des de la pintura, amb el mateix Santiago Rusiñol o Ramon Casas, a la música amb Enric Morera i la literatura i la crítica literària, especialment, amb Raimon Casellas i Joan Maragall, el modernisme català seria clarament catalanista. A més, sota la direcció de Massó i Torrens, *L'Avenç* prendria i assumiria tasques pràctiques en la promoció editorial que en el fons era la pròpia causa catalanista. Seguint els postulats d'Almirall al *Diari Català*, van optar per prendre com a base principal la llengua parlada pels habitants de Barcelona alineant-se clarament amb els simpatitzants que durant els anys seixanta i setanta havien defensat l'ús del «català que ara es parla». Així, un jove Pompeu Fabra publicaria el seu *Assaig de gramàtica de català modern* el 1891 on defensaria el català com una llengua moderna que a la vegada es fes càrrec

dels modismes, expressions i construccions lingüístiques del català *realment* emprat. Un enfocament on l'ús, no el *legislador*, faria la norma. Fabra, aquests anys, «havia fustigat amb duresa els descastellanitzants a ultrança i els arcaïtzants exagerats, si bé considera que als anys trenta aquesta mena d'innovadors havia perdut bel·ligerància». En els seus textos també trobem reflexions sobre la relació dialèctica entre la llengua parlada i la llengua literària, afirma que «l'aptitud sorprenent que té el català parlat per a assimilar-se les innovacions operades en la llengua escrita [...], el llenguatge parlat està lluny d'ésser impermeable als progressos de la llengua literària». L'èxit d'aquest projecte de bastiment codificat que tota llengua requereix i que comunament trobem en tots els processos nacionalitzadors haurien d'esperar a consagrar-se en la mesura que el catalanisme aconseguís institucionalització i poder polític. El 1907, la Diputació de Barcelona fundaria l'acadèmia de la llengua catalana, l'Institut d'Estudis Catalans, que codificaria el mateix Fabra. Les normes ortogràfiques es publicarien el 1913,⁶ una gramàtica el 1916 i caldria esperar fins al 1932, amb la República, perquè veïés la llum un diccionari.

- 6 En relació amb la publicació de les normes ortogràfiques, Gabriel Alomar participaria en un debat amb el propi Pompeu Fabra i en el que també intervindria Antoni Rovira i Virgili entorn de diverses paraules. En concret, Alomar plantejaria discrepàncies amb 24 paraules en l'article titulat «La nova ortografia catalana. Observacions d'un ciutadà». Entre d'altres, Alomar plantejaria l'ús del signe d'interrogació inicial, escriure *Janer* enlloc de *Gener*, l'acceptació de *lògic* junt a *lògic*, o *tranvia* amb *tramvia*.

En conclusió, i amb l'inici del nou segle, el modernisme i el catalanisme d'esquerres avançarien cada cop més cap a la voluntat o necessitat d'actuació política. Amb la creació de la revista *Catalònia* el 1898, però més decisivament amb *El Poble Català*, la cosa es faria més evident. Tot i així, això no implicaria la desaparició del front cultural en la disputa amb els plantejaments del catalanisme de dretes, aquells que com afirmava el manifest fundacional de *L'Avens* desitjaven «que'l catalanisme siga una arma de reacció per a usarla quan més convinga». Així, per veure la lògica i els termes d'aquesta competència caldrà observar en quins termes Alomar, com a codificador més acabat del catalanisme republicà i d'esquerres, ho planteja i posteriorment com això es reflecteix en el camp de la disputa electoral. Però, abans, és interessant fer uns apunts sobre el paper de l'Escola Mallorquina.

L'Escola Mallorquina, unes pinzellades

A partir de quan va acabar els seus estudis a Barcelona, Gabriel Alomar viuria a cavall entre Barcelona i Palma durant més d'una dècada. Al llarg d'aquest període sempre tindrà un peu entre l'anomenada Escola Mallorquina i els mitjans del Principat. Com explica Llompart, «l'expressió "Escola Mallorquina" data de més antic i s'ha usat amb freqüència per a designar, d'una manera un pèl vague, els trets que se suposen característics de la poesia insular –o en general de la literatura insular– a partir de la "Renaixença"», és a dir, el conjunt d'escriptors insulars

del període que ens ocupa. Entre ells apareixen precisament molts dels que havien estudiat a l'Institut Balear, noms com els de Miquel dels Sants Oliver, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover, Maria Antònia Salvà i Ripoll i el mateix Alomar. A més, és una època en què es comencen a estretir relacions amb Barcelona i el seu món cultural-polític. De fet, com explica Gregori Mir, «és una època en què els mallorquins tenen múltiple influència dins Catalunya. Pensem en Costa i Llobera i els noucentistes; en Antoni M. Alcover i el seu projecte de Diccionari de la Llengua Catalana; en Joan Torrendell, durant els anys que resideix a Barcelona, etc. I, per descomptat, en Miquel dels Sants Oliver [que seria director de *La Vanguardia* durant quinze anys] i Gabriel Alomar, els quals, des de posicions ideològiques ben distanciades i contradictòries, es convertiren en dos pols d'influència ideològica».

Dins d'aquest ecosistema mediàtic que estava naixent, Alomar pretenia exercir d'intel·lectual amb les seves intervencions en forma d'article. En concret explicaria en un article que Mallorca aspira:

A fomentar, tot lo que es pugui, una nova educació, per tots els medis; en primer lloc per la premsa, no limitant-se a recollir l'opinió del públic, sinó tractant en primer lloc d'influir sobre ell, i anant coratjosament, cada dia, contra la sentimentalitat vulgar, que sols és aparença d'opinió; reaccionant contra les tendències corrents; insistint a totes hores; espolsant d'una vega a queixa tímida ja proverbial dels nostres

periòdics, que reflecteixen l'apocament general del nostre esperit, inepte per a la rebel·lia.

A fer-nos aptes per a la llibertat i el governament propi.

A fer cada cop més íntima i persistent la nostra unió amb el món de fora.

A donar empenta a la formació de l'escola artística mallorquina, caracteritzant-la, donant-li fesomia pròpia, unint lo tradicional amb lo present i creant de ple una mallorquinisació de la renaixença literària catalana.

A reivindicar, en primer lloc, la plena dignificació de l'idioma; perquè aquesta és la primera de les reivindicacions en ordre de temps i en ordre d'importància.

A traduir a la vida de Mallorca i adaptar a les nostres necessitats regionals les corrents i tendències noves.

[...]

En una paraula: a incorporar Mallorca a la vida universal, aportant una modalitat mallorquina a la civilització. So Mallorca ha d'ésser per a nosaltres l'element natural, indestructible, no oblidem que hi ha d'haver també un element ideal que és lo que s'ha anomenat, amb no gaire precisió i justesa, cosmopolitisme.

Així, Alomar proposava la incorporació de Mallorca com a element actiu, capdavanter, al projecte de construcció d'una cultura nacional catalana en procés de construcció. La seva perspectiva en aquest projecte era articular la cultura catalana amb la vida cultural mallorquina i incorporant aquesta en una pluralitat amb la intenció d'aspirar

a la universalitat. Alomar creia que la catalanofonia havia d'enfortir i aprofundir les vies d'interrelació contraposades a la folklorització cultural, per una banda, i a la segmentació, per una altra, que es veurien representades amb les diverses visions de la llengua entre el que plantejaven Pompeu Fabra i mossèn Alcover. Aquest últim, enfrontat a Alomar, plantejaria el *Diccionari català-valencià-balear* on, inspirat pel *Glossaire des patois de la Suisse romande*, portaria a terme una tasca ingent de recerca en la diversitat lingüística del català mentre que Pompeu Fabra considerava que per donar una consideració de llengua calia tenir primer una normativa clara, una gramàtica.

Des de principis dels anys noranta del XIX, s'havia anat creant entorn de la figura de Miquel dels Sants Oliver tot un ecosistema cultural per on passarien diversos membres de l'Escola Mallorquina. Dels Sants Oliver seria considerat l'artífex del procés de vigorització i modernització del món cultural a l'illa, especialment en el paper de promotor de diversos mitjans, com *La Roqueta*, i aglutinador de les diverses personalitats amb veu i lletra com els conservadors Miquel Costa i Llobera⁷ i Joan Alcover o els

7 Per veure la visió que tenien d'Alomar els diversos sectors conservadors de l'Escola Mallorquina, es poden llegir fragments d'una carta del 2 d'abril de 1901 en què Costa i Llobera li escriuria a Gabriel Alomar: «Jo qui passaria tant de gust en repetir i apropiarme aquelles intenses notes descriptives, m'en he de veure privat a causa d'aquelles blasfèmies que hi ha intercalades y que no formen part integrant y orgànica del concepte poètic. Aquella esplèndida composició, essencialment descriptiva, subsistiria perfectament si li llevasen allò de la no existent divinitat y lo de l'adoració panteística, etc. Fins me sembla que, fenthi tals supressions, l'obra guanyaria en sabor original [...]».

modernistes Joan Torrendell i el propi Alomar. Tot i així, els elements més reaccionaris s'imposarien i tant Alomar com el propi Oliver desplaçarien el seu centre d'actuació a la capital catalana. Aquest últim s'aproximaria al *Diario de Barcelona* i posteriorment acabaria ocupant posicions en el poder barceloní tals com la presidència de l'Ateneu Barcelonès o la direcció de *La Vanguardia*. El seu projecte seria el de posar d'acord els conservadors catalans de la Lliga Regionalista amb el que posteriorment seria el cap del partit conservador del torn dinàstic, Antonio Maura. Així ho afirmaria en un dels seus primers articles del *Diario de Barcelona*, que «la gènesi del regionalisme a Catalunya, i la part més sòlida i fecunda de llur preparació en quasi tota la segona meitat del segle XIX fou conservadora i monàrquica per excel·lència».

D'aquesta manera, i aquí ja entrarem de ple en el segle XX, el catalanisme de dretes de la Lliga, que era hegemònic a l'interior del catalanisme, bastiria un projecte per esdevenir-ho al seu torn a Catalunya. En aquest procés, alguns mallorquins hi jugarien papers determinants com el propi Dels Sants Oliver o també mossèn Alcover amb l'organització del Primer Congrés Internacional de la llengua catalana del 1906 i altres com Gabriel Alomar tractarien d'esdevenir majoritaris, de construir-ne una alternativa en forma de catalanisme republicà i popular. Les oscil·lacions del món cultural –i també les seves posicions de poder– també podrien resseguir-se prenent en consideració aquesta disputa, o almenys així ho fa Marfany quan explica que «allò que distingeix el Noucentisme, el nou fenomen històric que constitueix un canvi

significatiu i permet parlar d'un nou moviment és, diguem-ho sense embuts, el dirigisme cultural [on] molts acceptaren la disciplina política perquè a canvi obtenien un estatus professional».

El futurisme: «sols la revolta salva»

Aquest concepte que ell encunyaria, el *Futurisme*, podríem definir-lo com el moviment artístic-filosòfic de caràcter avantguardista que, en paraules del propi autor, representa «un estat de l'esperit, una naturalesa personal: la de l'home que aconsegueix sostrair-se a la influència del mitjà i de l'època, participa en una psicologia venidora i és conciudadà d'una societat futura». Normalment s'atribueix la invenció d'aquest moviment a Filippo Marinetti amb la redacció del Manifest del Futurisme el 1909, però la conferència alomariana data del 1904 i s'ha pogut demostrar que Marinetti n'hauria llegit una reproducció a la revista francesa *Mercure de France*. Ho destacaria amb certa ironia Alomar dient que «deixeu que apunti en aquest dietari la nova efemèride: vet aquí el cas extrem del futurisme: avançar-se cinc anys a la fundació del futurisme a París». L'aportació més acabada de Gabriel Alomar a l'interior d'aquests debats polític-culturals dels ambients barcelonins del 1904. En aquesta conferència podem trobar condensat tot el seu pensament d'agitació cívica, republicana, i la seva visió utòpica d'una Catalunya igualitària amb sobirania pròpia.

En ella començaria afirmant que «hi ha dues tradicions: la de llum i la de foscor; la dels que lluitaren en temps passats per la coneixença i per l'emancipació, i la dels qui consagraren totes les forces a ofegar aquell esforç. Són dues tradicions irreconciliables, antitètiques». Ell oposava al tradicionalisme, com a subjecció social medieva- litzant de la població, la concepció del passat que entenia que «la tradició és una base forta, certament; però sols és benefactora a condició que s'hi assegui el peu de l'arc que ha de llançar-se, com un iris, a través dels núvols, aixoplugant els camps i les viles en divina transfiguració, i covant el germinal dels pobles a venir, eternalment nous, indefinidament diversos». Aquests s'haurien «nodrit en l'afirmació d'una futura i absoluta transgressió de les lleis humanes actuals, han predicat la instauració definitiva d'una nova fórmula qui assegurí la igualtat per a tothom en el fruïment de la vida». No seria estrany, doncs, que Joan Vallès i Pujals, a *La Veu*, mentre citava el «sapien- tíssim Bisbe de Vich», difamava Alomar dient que «nega tot valor a la tradició» i «vol prendre per tradició lo que no ha estat més que manifestació d'alguns esperits ma- lalts, exagerats, díscols o utopistes».

Per altra banda, faria una crida a l'abandó de les po- sicions contemplatives dels intel·lectuals, a abandonar les seves torres d'ivori:

Però hi ha una altra categoria d'esperits qui desconfi- en profundament de la vida, no creuen en la redemp- ció del món visible i se refugien en un món de somni que ells mateixos se forgen a l'atzar de la fantasia.

Contra l'imperi inexorable de la natura proclamen el regnat ocult de d'una potència espiritual que sols ells perceben; tot se transfigura i pren formes de bellesa sobtada al conjur de la seva evocació; contra la persecució incessant de les coses s'acullen sota l'ala inexistente del somni; contra la impura realitat afirmen la bellesa desconeguda; sobre l'estesa innombrable dels indignes aixequen el penó dels iniciats, se tanquen en la soletat de les torres d'ivori, s'ajunten en els cenacles inviolables o en els temples de misteri per a fruit dels paradisos artificials; a llur entorn bullen les ciutats en la barreja infinita de les multituds menyspreuades, i fins an ells no arriba el chor esgarrifós dels qui sofreixen amarrats a la vida, ni senten batre en llur cor el remordiment per la pròpia complicitat en els crims de cada dia, de cada hora, comesos en la incògnita mescolança, ni ofereixen la pròpia part de dolor en el patiment de tots els homes.

Seguidament, faria una crida a la configuració d'un catalanisme progressista i republicà que en certa mesura havia estat present dins el propi origen en el moment de Valentí Almirall, ja que «les primeres manifestacions intel·lectuals en què es congruïa la doctrina [catalanista] sortiren de l'agrupació federativa, qui posà els fonaments de la nostra escola filosòfica». Així, més de dues dècades després calia actualitzar, revifar aquest esperit perquè «els temps no retornen. Si hem de triomfar, és precís que adoptem un caràcter netament progressiu, significadament avançat. No oblidem que, amb pesada insistència,

certa part de l'opinió espanyola ens titlla de reaccionaris, i cal llevar-los tota excusa». I conclouia: «El catalanisme nasqué perquè va ésser actual. El catalanisme triomfarà a condició que sia futurista». Per portar a terme aquest projecte, Alomar dibuixava el camí a seguir: «Hi ha dos moments, en el procés d'aqueixa personalització: un moment negatiu i un moment afirmatiu. L'un nega lo actual, l'altre afirma i formula més o menys distintament lo futur». Cal recordar que, aquell 1904, l'únic partit que ocupava i pretenia representar el camp del catalanisme era el conservadorisme de la Lliga. El mallorquí afirmava que «en veritat us dic que sols quan les escoles es diversifiquen i se resolen en matisos infinits de variada coloració i fins en credos separats per rancúnies de sectari, si bé participants en la mateixa afirmació matriu, sols aleshores els ideals triomfen i els cenacles s'amplien i neixen les fillades noves de la idea mare». En poc menys de dos anys, s'iniciaria aquest camí preconitzat amb la fundació del Centre Nacionalista Republicà (CNR).

Per bastir aquest republicanisme catalanista Alomar plantejava una crítica al que representava internacionalment el nacionalisme: «¡Ah, aquest nom de nacionalisme, si no s'explica bé, quant de mal pot fer-nos! No veieu com a França ha representat el darrer esforç d'un món corromput i decadent [...] els brutals intents d'un nou cop d'Estat i d'una dictadura, l'exacerbació irracional del militarisme, la barbàrie de les lluites de raça, l'odiosa deficiència de la falsa justícia, l'imperi criminal de les raons d'Estat, el cec dogmatisme de la instrucció, la influència arcaica de les ordres religioses». Fins i tot arribava a

plantejar, en coherència al seu universalisme en la qüestió nacional —on creia que «no s'ha de veure solament una ànsia justa de llibertats col·lectiva, respectable per si mateixa i sens previ examen. No: s'ha de veure també lo que guanyarà la civilització universal en cada una d'aquelles reivindicacions»— que «no ens ha d'ésser il·lícit apel·lar a la humanitat contra la pàtria, quan la pàtria representi l'onada ofegadora de les majories, o el pes de les prescripcions tradicionals, o la consagració odiosa dels prejudicis, o la imposició dels costums en nom de no sé quines divinitats intangibles?» Afegia que «si nosaltres venim a substituir quantitativament un ideal per un altre, sense millorar-ne la qualitat, més ens valdria abandonar la tasca empresa. Un *chauvinisme* per un altre *chauvinisme*, tant se val. La Pàtria com a idea, com a fi, per si sola, és un ideal d'ahir, una consagració de lo passat, una petrificació de lo actual en nom de la tradició i el patrimoni. Nosaltres, qui no sentim la vibració de no sé quines fibres al pas de les banderes onejants, ni revestim de coloraines el balcó davant les processons qui comprenen la multitud».

Quan diagnosticava la situació del règim polític de la Restauració deia que «cada sistema és pernicios a son temps, com a adulteració d'una llibertat. Per això sols afirmem, avui per avui, que el catalanisme, a Espanya, com a protesta contra l'organisme d'un Estat inepte per a la modernització, és una reivindicació noble i justa». Però aquesta característica del catalanisme Alomar la veia com un element que s'havia de construir constantment en la pròpia arena de la política de la Restauració. Per això, «el catalanisme no fou l'únic problema que s'haurà

de resoldre, prest o tard, a Catalunya, com a tot el món. El principi de llibertat troba a cada moment dificultats imprevistes per a la seva aplicació casuística i la seva harmonització amb la vida, obstacles poderosos per fer-li abastar tots els estaments i tots els individus. El pensament universal s'adreça en primer lloc a conciliar la llibertat mútua dels individus, i després a coordinar la llibertat de l'individu amb la de la col·lectivitat. Si per una part la corrent socialista és l'aspecte plenament humà d'aquella integració, per altra part la corrent federativa i la imperialista en són l'aspecte nacional. Per això, el catalanisme, davant l'atenció pública, mencabà molt en son concepte de símptoma indicador d'una necessitat urgent, peremptòria i viva». I el que el mallorquí plantejaria en la seva conferència és que «el catalanisme necessita *futuritzar-se*» que per ell no seria altra cosa que «crear una nova encarnació de la Pàtria» on «més que la veneració supersticiosa tributada als pares qui dormen en les tombes insonores, eternalment buides» s'adorin «en personificació inspirativa i reconfortant, la munió incògnita dels fills qui vindran a reprendre i eternitzar la nostra obra, enllà de les centúries, girats a un llevant cada dia més lluminós i esplèndid. Oh, la delícia suprema de que ens desmentin els nostres fills! Oh, el pler sens nom de veure la nostra creença rectificada pels nets, quan voltin el nostre llit de moribunds! Oh, la felicitat de veure renovar-se a l'infinit la nostra caríssima terra, i morir cloent els ulls sobre una vida mai contemplada, qui ens renovi per darrera vegada l'eternal frisança del més enllà!».

Aquest crit a l'avenir, a «interessar-se més en el futur dels nostres fills que les dèries dels nostres avantpassats», hauria de plasmar-se, doncs, en la realitat efectiva com no podia ser d'una altra manera en forma de construcció política. Anem a veure els primers intents de construir aquest catalanisme d'esquerres que predicaria Alomar ja a principis del xx.

Gabriel Alomar i els orígens del catalanisme progressista

L'any 1910, Gabriel Alomar pronunciava dues conferències al Teatre Circ Barcelonès sota el títol de *Negacions i afirmacions del catalanisme* i *Catalanisme socialista*. Havien passat ja tres anys del fenomen d'unitat del catalanisme, Solidaritat Catalana (SC). Com és sabut, el 25 de novembre de 1905 un grup de 300 oficials de l'exèrcit aquarterats a Barcelona havien assaltat la redacció de la publicació satírica catalana *Cu-Cut!* Aquell atac, que es va saldar amb la mort d'un dels treballadors de la publicació, va ser el motiu perquè a les Corts s'aprovés la Llei de jurisdiccions el 1906. Una llei que posava sota la justícia militar qualsevol civil acusat de qüestionar l'exèrcit i que va ser aprovada al Congrés. La candidatura d'SC incloïa des dels republicans d'esquerres com Layret, Companys o el mateix Alomar a representants del catalanisme conservador com Prat de la Riba o Cambó i, de cap de llista, hi anava un expresident de la Primera República, l'andalús Nicolás Salmerón. La coalició triomfaria a

Catalunya, desbancant els partits del bipartidisme i aconseguint 40 dels 44 escons que corresponien a la regió en les eleccions d'abril del 1907 amb una participació del 59% del cens electoral, «un percentatge que resulta excepcionalment alt».

Malgrat tot, poc després de les eleccions, la Lliga sostenia el govern conservador de Maura. En aquest cas, la Llei d'Administració Local, que establia el vot corporatiu per entitats en lloc del sufragi universal en el vot dels regidors als municipis. A més, l'any 1908 el projecte de pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona, presentat i defensat pels catalanistes republicans, havia trobat l'oposició dels regionalistes de la Lliga i de les forces monàrquiques del bipartidisme. Després de la desfeta electoral dels candidats solidaris a les eleccions parcials de Barcelona del 13 de desembre de 1908 —on el Partit Republicà Radical (PRR) es va endur la victòria—, Solidaritat Catalana es va desfer.

Aquí, els sectors més esquerrans del catalanisme van comprovar com, per a les qüestions de model de societat, els catalanistes conservadors amb els que havien compartit espai a Solidaritat Catalana s'alineaven amb els monàrquics de la Restauració. Va ser precisament en aquest context que Alomar va pronunciar les dues conferències en què, per primer cop, trobaríem l'exposició de la síntesi entre la lluita pel socialisme i l'emancipació nacional.

Alomar tenia 37 anys i ja era considerat un dels principals referents d'esquerres a Catalunya. Com era habitual entre els intel·lectuals del període, Alomar va ser més de conferència i d'article de premsa que no pas de llibres,

però això no vol dir que hagi deixat poca obra escrita o que fos un intel·lectual desvinculat del seu context polític. Al contrari, tot tipus de personalitats distintes el reconeixien ja com una veu autoritzada. Des d'anarcosindicalistes com Joan Peiró, que d'ell diria que «admirem la recta intel·ligència i el talent portentós de l'il·lustre escriptor», a figures tan poc properes a les posicions del mateix Alomar com Josep Pla, que afirmaria que «llegeix un llibre diari, escriu un article diari [...]. Alomar és una atxa de l'esquerra nacional. És una atxa veritable, de llum pròpia i de llum pura». Era vist aleshores com el gran intel·lectual crític i que va posar a la primera plana del debat públic elements més que problemàtics durant l'Espanya de la Restauració. Defensaria l'abolició de la pena de mort, el dret de manifestació o el dret de vaga en un context en què eren sistemàticament vulnerats amb casos tan sonats com el de Ferrer i Guàrdia –i que ell comparava amb l'*affaire* Dreyfus. Alhora, també seria una de les veus més escoltades i admirades en els debats polítics i estratègics de l'esquerra catalanista. Format en la tradició republicana pimargalliana –el seu primer text polític havia sigut una resposta a una carta de Pi Margall encara en vida– i essent un dels teòrics més originals en llengua catalana del primer terç del segle xx, també es va implicar en la tasca d'organització i direcció política pràctica, anant a les llistes de diversos partits del catalanisme d'esquerres com el Centre Nacionalista Republicà (CNR) o el Bloc Republicà Autonomista (BRA), sortint elegit diputat amb el Partit Republicà Català (PRC), sent president de la Unió Socialista de Catalunya (USC) o, més tard, sortint

elegit a les Corts Constituents de la Segona República. Però tornem a aquells plantejaments primerencs del nou tipus de catalanisme que ens ocupen en aquest capítol.

Els orígens del catalanisme popular i d'esquerres: la diversificació

Alliberar la terra catalana del domini capitalista és exactament fer obra de catalanisme.

Gabriel Alomar

Si el 13 de desembre de 1908 «el color de la llibertat en aquella hora fou... antisolidari» –amb la derrota d'una ja esquerdada Solidaritat Catalana enfront del republicanisme de Lerroux–, a les municipals del 2 de maig de 1909 s'obria una nova distribució de forces. El PRR obtenia 34.000 vots –4.000 més que el desembre–, la nova Esquerra Catalana –ja desfeta la unitat del catalanisme de Solidaritat Catalana– recollia 24.000 sufragis i la Lliga es quedava amb 22.000. Amb aquests resultats, per una banda, es donava per tancat definitivament el període solidari i, per l'altra, el republicanisme catalanista començava a dibuixar una estratègia política i un camí propi. Era el primer cop que es presentaven per separat els dos catalanismes des de la Solidaritat i els resultats no van ser dolents per als esquerrans ja que quedaven per sobre de la Lliga, molt lleugerament, això sí. Per això, Alomar llegeria els resultats amb precaució. Ho resumeix amb el seu

estil sentenciador: «Hem guanyat en relació a les dretes. Hem perdut en relació a l'antisolidaritat».

És a partir d'aquest diagnòstic que Alomar reflexionarà i anirà elaborant una proposta estratègica pensant en un catalanisme d'esquerres. Considerarà que «cal intensificar l'esquerranisme. El dia en què nosaltres presentem ben clara als ulls del poble la nostra condició de radicals, radicals oberts a totes les solucions modernes, fins les més avançades, el lerroxisme serà vençut, o tot lo aprofitable dels seus elements s'ens unirà [...]. L'enemic compta amb l'obrer; llevemli l'obrer declarant qu'acceptem les solucions proletàries». Si el catalanisme d'esquerres volia créixer, no podia veure els votants del republicanisme radical de Lerroux com una torba primitiva que no es podia tenir en compte políticament —com era la visió dominant dins el catalanisme—, sinó que el que calia fer era substituir aquell republicanisme de Lerroux representant *millor* les demandes i voluntats que encarnava.

Però aquesta tasca no havia de ser senzilla. El que s'ha denominat com a lerroxisme va ser un moviment sociopolític molt més dens del que a vegades s'ha volgut veure. Inspirat en el model de *contrasocietat* dels partits socialdemòcrates europeus, el lerroxisme va ser el principal vector de modernització del republicanisme a Catalunya i la força que va democratitzar i va governar l'Ajuntament de Barcelona durant gran part de la primera dècada del segle xx. Va rebre aquest nom per la seva identificació en termes de lideratge i cap visible d'Alejandro Lerroux, però es va tractar d'una realitat que l'excedia i que va integrar elements del cooperativisme obrer, les primeres

organitzacions feministes de l'Estat –les Damas Rojas de López de Ayala– i va construir un vast teixit d'ateneus, cases del poble i círcols de tradició republicana federal que li donaven una força *per baix* que els catalanistes d'esquerres coneixien bé i sabien no tenir. Arran de Solidaritat Catalana el 1906, es va encendre el seu discurs anticatalanista. Però era un anticatalanisme que tenia la voluntat política de polaritzar amb la Lliga Regionalista i de disputa del camp republicà amb els catalanistes d'esquerres, el discurs lerrouxista equiparava tota reivindicació catalanista amb el que representava la Lliga. Alomar ho explica molt clarament quan diu que «mentre el catalanisme [era] exclusivament “la Lliga”, el lerrouxisme tenia un gran tòpic contra ell: “Bah! Són una forma nova del carlisme! Pudem a clerical, d'una hora lluny!”. Mentre durà la Solidaritat, la cantilena canvià: “¿Què voleu esperar d'homes qui s'ajunten amb carlins i frares?” Avui que la Solidaritat és desfeta, quan ja no queden raons contra nosaltres, quan ells ni tan sols poden mostrar les mans netes de la sang d'octubre el tòpic ha passat a ésser aquest: “Els seus intel·lectuals són d'una cursileria insofrible! Pedants, *snoobs*, mesquins!”».

Tot i així, i malgrat que Alomar ho pogués negar, les crítiques no eren del tot irreal. Les primeres passes d'aquest catalanisme d'esquerres cal buscar-les en l'escissió de la Lliga l'abril del 1904. Entre aquest grup, hi trobem persones amb un perfil polític aristocratitzant o elitista, amb una clara visió institucionalista i «seriosa» de la política. Personalitats com Josep Carner o Ildefons Sunyol, que es trobaven allunyats de l'extracció popular

del republicanisme radical, en són un clar exemple. El primer moviment com a grup va ser la fundació del *Poble Català*, un setmanari que va començar a distribuir-se el novembre del 1904. Pocs mesos abans, Alomar havia pronunciat la seva conferència que ja hem analitzat, *El futurisme*, on defensava que si existien diferents posicionaments ideològics dins el catalanisme, aquest s'ampliaria com a espai polític. «Sols quan les escoles es diversifiquen [...] si bé participants en la mateixa afirmació matriu, sols aleshores els ideals triomfen i els cenacles s'amplien i neixen les fillades noves de la idea mare».

Cal tenir present que era un moment de forts debats en el si de la política especialment a Barcelona. Si tornem a mirar enrere, a les eleccions generals del 26 d'abril de 1903, la Unió Republicana de Salmerón i Lerroux havia tret 35.000 vots a Barcelona, que era el millor resultat que hauria tret una candidatura d'esquerres a la Ciutat Comtal abans del 1931. A això calia sumar la ja esmentada escissió per l'esquerra de la Lliga, degut al suport de la Lliga a la visita d'Alfons XIII a Barcelona que, a més, acabaria esdevenint la fundació d'un partit polític, el Centre Nacionalista Republicà (CNR), a finals d'aquell maig del 1906. És en aquest context que Prat de la Riba escriurà l'ideari i text programàtic del catalanisme conservador de la Lliga, *La nacionalitat catalana*. El mateix autor que havia dit sobre la conferència d'Alomar que es tractava d'un treball «ben escrit i presentat» i però que «de la conferència he assenyalat uns trossos de la part general per a publicar amb nosaltres. Des de que comença l'aplicació a Catalunya, res». Les discrepàncies entre ambdós

eren molt clares. No podien no ser-ho perquè si Prat de la Riba ha estat considerat com el pare del catalanisme conservador, hi ha pocs dubtes que Alomar va ser el primer sintetitzador ideològic del catalanisme popular. La contraposició d'arguments és molt evident. Mentre que Prat era primordialista i considerava que «Catalunya és una llarga cadena de generacions unides per la llengua i la tradició catalanes que venen succeint-se en el terror que avui ocupem», Alomar era constructivista i deia que calia «un poc més d'aquell nacionalisme de Renan (*Qu'est-ce qu'une nation*) qui dona per motiu únic i suficient de nació la voluntat d'ésser-ho». Mentre que Prat era accidentalista en el model d'Estat, «una Catalunya lliure podria ésser uniformista, centralitzadora, democràtica, absolutista, catòlica, lliurepensadora, unitària, federal, individualista, estatista, autonomista, imperialista, sense deixar d'ésser catalana», Alomar planteja que cal ser «republicans, no com una caracterització accidental, parcial, de la nostra manera política; sinó com una naturalesa del nostre ésser mateix». Mentre que Prat considerava que «no és qüestió de bon govern ni d'administració; no és qüestió de llibertat ni d'igualtat; no és qüestió de progrés ni de tradició: és qüestió de Pàtria», Alomar afirmava que «no es tractava de mostrar-se catalans, sinó homes de ciutadania i de modernitat!».

Els orígens del catalanisme popular i d'esquerres: l'afirmació

Una nació d'esclaus, encara que fos independent, no seria una nació.

Gabriel Alomar

Si en el camp dels plantejaments ideològics es produïen aquestes tensions entre els diversos corrents que integraven la Solidaritat Catalana, en l'àmbit més pròpiament polític tampoc la situació havia de ser plàcida. L'any 1908, els catalanistes republicans d'esquerres com Francesc Layret o Pere Coromines⁸ van presentar uns pressupostos de cultura a l'Ajuntament de Barcelona que, inspirats en la metodologia pedagògica moderna de Ferrer i Guàrdia, i amb un fort component igualitarista, pretenien una renovació total de les escoles. En el paquet de mesures també es preveia la construcció d'infraestructures (biblioteques, gimnasos, menjadors, dutxes, laboratoris, etc.); una política de contractació de mestres (que

- 8 Pere Coromines (1870-1939) va ser un escriptor modernista i polític republicà que havia participat en el grup de *L'Avenç* i s'havia afiliat a la Unió Republicana de Nicolás Salmerón a finals del XIX. També va ser detingut i empresonat el 1896 pel procés de Montjuïc acusat falsament dels atemptats del carrer dels Canvis Nous del mateix any. Sobre aquella experiència escriuria *Les presons imaginàries*. El 1903 tornaria a Barcelona de l'exili per fer-se càrrec de la hisenda de l'Ajuntament de Barcelona i posteriorment, el 1909, seria nomenat president de la Unió Federal Nacionalista Republicana i del *Poble Català*. Posteriorment formaria part de la comissió redactora de l'Estatut de Núria i, el 1936, part del Front d'Esquerres.

prèviament s'anaven a formar a l'estranger); la gratuïtat de l'ensenyament del català com a necessitat pedagògica; una neutralitat religiosa (en què la religió s'ensenyaria un o dos dies a la setmana per a aquells que ho demanessin i a part dels programes escolars) i, finalment, la posada en pràctica del criteri de classes amb ensenyança mixta i coeducativa (és a dir, tant de sexes com de classes i com a prova), o sigui, nens i nenes junts. Aquí és on apareixen més fortament les divergències. Tot i ser uns pressupostos clarament progressistes i enfrontats a les polítiques defensades des del règim de la Restauració, es van trobar la total oposició de la Lliga i les forces monàrquiques. Encapçalats per un integrista cardenal Casañas, que els acusava de ser uns pressupostos maçons i protestants, les forces dretanes, doncs, s'hi oposarien. Els sectors més esquerrans del catalanisme constataren que per a les qüestions de model de societat els catalanistes conservadors, amb els quals havien compartit espai unitari, no tenien cap problema a trobar acords amb els partits del règim de la Restauració per votar en contra dels pressupostos.

A la vegada, poc més d'un any després, durant el juliol del 1909, es va produir, al Marroc, un nou desastre militar. El fiasco del Barranco del Lobo intensificaria la protesta popular i generaria un gran xoc amb l'opinió pública. Davant d'això, el rei i el govern van decidir enviar més tropes encara al Marroc. Una gran part de la guarnició de Barcelona va rebre l'ordre d'embarcar. El dia assenyalat, una gran multitud, en la qual abundaven les mullers i els fills, es va concentrar al port per impedir-ne la sortida. Llavors, la Guàrdia Civil va disparar contra la

gent. Aquest acte criminal generaria exasperació en tota la població. La classe obrera es va declarar en vaga general. La força pública, després de provocar novament a la població, es va haver d'aquarterar durant els quatre dies que els treballadors van aixecar barricades i esdevenir els amos de la ciutat. Després tornaria un altre atac repressiu de la Guàrdia Civil i l'exèrcit que es va saldar amb 100 morts i 500 detencions. Cinc d'ells van ser condemnats a mort, i un era Francesc Ferrer i Guàrdia.

Llavors, Alomar consideraria que «el moviment de juliol» tenia un «doble sentit antibel·licista i antireligiós» i que per aquest motiu l'esquerra catalanista en tant que «republicana, democràtica, això és, contrària a l'esperit clerical i eclesiàstic» havia de diferenciar-se de la «cruel actitud de les dretes» que havia condemnat els fets. De fet, és molt conegut el cas de la censura d'Enric Prat de la Riba a la publicació a Joan Maragall d'un article titulat «La ciutat del perdó». En aquest opuscle, s'oposava públicament a la condemna a mort del pedagog anarquista Francesc Ferrer i Guàrdia, que havia estat acusat injustament de ser l'ideòleg dels disturbis del juliol. Així, el poeta Maragall no va poder publicar el seu article, però Alomar, sis dies abans de l'execució, publicaria un dur text on denunciava el comportament farsant i hipòcrita de «l'opinió pública de Barcelona»:

Amics meus, massa silenci, massa silenci. Personalment, jo he tingut d'iniciar massa vegades reivindicacions de justícia qui han romàs sense eco en la col·lectivitat nostra. Ara mateix ¿per què no alceu

la veu responen a la meua, llançada des de un altre periòdic, fent notar que la qüestió Ferrer (de procediment jurídic i no d'idees socials més o menys estridents) és encara una qüestió sotmesa a judici, i que la culpabilitat d'aqueix home, malgrat tendencioses i sospitoses campanyes, apoiades en la revelació d'idees i no de fets, està molt lluny d'esser demostrada, com ha fet notar fins el conservadoríssim i sensatíssim *Times* de Londres? ¿Per què cal·leu davant l'ofegament de l'Escola i l'enfonsament de la Constitució i la fi de tota llibertat vera? ¿Per què cal·leu davant l'insult tirat per les nostres colles de snobs impotents (joves decrepits, cabotins de la política, farsants qui motejen de farsants les grans figures de l'intervenció humana) contra un judici europeu on els errors accidentals, els tiquis miquis on vol aferrar-se el vell i heretat casuisme jesuític, no podien fer oblidar la raó essencial i dolorosa?

Però no només considerava l'opinió pública de Barcelona com a farsant i hipòcrita, sinó que també creia que «aquests bons senyors del catalanisme *insincer* s'oposaven únicament a les lleis i als tribunals d'excepció quan ells mateixos podien ésser-hi sotmesos, i en canvi els demanaven aleshores contra els altres, com en l'hora dels processos de Montjuïc, contra tots els anarquistes sols pel fet de tenir tals idees». Acusava directament la Lliga d'oposar-se només a la repressió que patien ells a la vegada que donaven suport o no posaven impediments a la repressió contra els anarquistes. Finalment, Alomar

faria una crítica a la deformació mediàtica que el Govern estatal havia generat entorn de les protestes, «la gestió del ministre de la Governació [...] va rodejar de duanes morals Espanya, en especial Catalunya [...] per a que la resta d'Espanya cregués que aquest moviment era separatista».

El fet «revolució» va desorientar les esquerres catalanes, i va obligar-les, com un reactiu, a descobrir el *burgèsisme* intern de totes elles. Era tant còmode això de dir-se republicà, sense veure's forçat mai a demostrar-ho! Això del republicanisme de molta gent era una fàcil excusa per negar-ho tot, sense veure's mai en el cas d'afirmar res, i amb la convicció de que la República en que es fingia creure, afortunadament mai vindria! Aquell republicanisme es va revelar com a merament negatiu, com era negatiu en el fons aquell catalanisme que volia prescindir de tota política i no creure més que en Catalunya; com si Catalunya pogués existir mai autònoma sense un intern sistema d'afirmacions constitutives, orgàniques, i fins sense un criteri sobre formes de govern, aquelles formes de govern que els negatius de sempre deien ésser coses indiferents, de que podia prescindir-se!

Està pensant clarament en els Pressupostos de Cultura i segueix amb una reflexió sobre l'espai mediàtic, els intel·lectuals i els qui desenvolupaven la funció de creadors d'opinió a Catalunya:

Jo crec, amics meus, que l'intel·lectualisme català, per conseqüència d'aquesta barreja, travessa una crisi d'escepticisme i d'infecunditat. Els nostres intel·lectuals s'han acostumat massa a *somriure sobre les coses*, a desconfiar, ja per endavant, de tota acció, al *diletantisme* de la *rebutada*. És que viuen en un ambient que els mata, en un ambient que no pot comprendre'ls, o, millor encara, que no vol comprendre'ls, i fingeix el contrari per a atreure-se'ls. Perdoneu-me que us parli ara, per uns moments de la meva experiència personal en aquest punt. Jo crec haver servit, entre la generalitat dels meus, com a ficció de radicalisme que no sentien, i com a excusa del *conservatisme* que sempre han tingut. Era útil, per a les sinceritats de molts, això de tenir un sincer que feia cridasses entusiastes, i donava coloracions d'esquerra a uns homes perfectament conservadors. [...] L'intel·lectualisme ha resultat quasi exclusivament negatiu. Després de llegir les paraules de molts intel·lectuals nostres, sempre tinc temptacions de preguntar-los: voleu resumir en una cartilla el que hi hagi d'afirmatiu, de positiu, en les vostres idees? Voleu escriure el que en diríem la vostra Constitució, la Constitució interna i personal de cada un de vosaltres? Ah! Ben pocs serien els nostres intel·lectuals qui resistissin a la prova.

Alomar està pensant sempre en la direcció del moviment nacional, considera que les forces d'esquerres «han estat, fins avui, més aviat *conduïts* que *conductors*». I això és rellevant perquè l'intel·lectual mallorquí s'adona del fet que

la vertadera alliberació nacional catalana vindrà el dia que les classes obreres i proletàries facin de la reivindicació de l'emancipació nacional la seva pròpia reivindicació. És en aquesta comprensió que ell elabora el que s'ha conegut com la *teoria dels tres moments del catalanisme*⁹ segons la qual el moviment d'emancipació nacional català constaria de tres fases en relació amb l'encapçalament d'una classe –burguesa, de classes mitges i obrera– i que només en el tercer estadi seria possible la realització nacional de Catalunya. Als seus ulls, només aquells estrats de la societat «no viciats per una riquesa heretada, ni per cap interès directe d'immobilitat social» serien capaços de la iniciativa necessària per portar a terme el que requeria un procés d'emancipació nacional real.

Per fer-ho, planteja que «tenim d'arrencar a les castes riques el monopoli del catalanisme» perquè «l'actual esquerra nacionalista [...] pateix del seu origen dretista; pateix d'ésser una antiga fracció del comunal catalanisme conservatiu; i ha heretat molt d'aqueixa paternitat». Considera que per estar capacitats per a la disputa política cal assentar unes bases de concepció política molt més enllà de la simple imitació dels plantejaments del catalanisme conservador donant-li un *toc* social, sinó que, com hem vist, en reformula completament la manera d'entendre la nació, la política, el model d'Estat o la base social en

9 Alomar és considerat el pare d'aquest plantejament que ha sigut recuperat i actualitzat, a voltes sense citar-lo, per altres dirigents i forces polítiques posteriors com Andreu Nin, Joaquín Maurín o la lectura del fet nacional elaborada pels intel·lectuals del PSUC a *El problema nacional català*.

què sustentat-se. En la primera de les dues conferències de desembre del 1910, *Afirmacions i negacions del catalanisme*, en faria una síntesi de programa amb el seu estil epigramàtic:

El programa seria aquest: reivindicació del catalanisme per als obrers; és a dir, no que el catalanisme faci a favor seu la conquesta dels obrers, sinó els obrers facin la del catalanisme, entenent per catalanisme la representació de la voluntat col·lectiva de Catalunya. Que els obrers diguin «el catalanisme som nosaltres».

Dient això, a més de traçar un rumb estratègic, estava també necessàriament fent una crítica a l'elitisme i l'allunyament de la realitat que pretenien representar molts dels polítics del primer catalanisme d'esquerres. Era un problema a tenir en compte. Molts dels seus quadres tenien altres professions que els permetien viure i, per tant, no necessitaven la política i «estaven mancats de la coacció i del professionalisme indispensables per tirar endavant qualsevol empresa partidària». Alomar reivindicava la figura del polític professional:

Jo he llegit els discursos parlamentaris, les proclames de míting, els articles periodístics de l'esquerra catalana, i sempre hi he vist la mateixa nota: un academicisme d'ateneistes qui professen per principis, una democràcia temperada, un esperit llibresc, compromès a ésser realista, positiu, inspirat en la natura-

lesa de les coses, lliberal d'escola i doctrina més que d'agressió.

Així, en la dècada que començava, s'obria també un context polític diferent. Alomar mateix així ho considerava: «Aleshores el ritme conductor de la nostra política eren la llei de jurisdiccions i les seves causes; ara, además d'aquell, hi ha un nou ritme conductor que té per nom expressiu 1909». Les protestes de la Setmana Tràgica van produir mutacions en l'arena política. Que van tenir molt a veure amb què, l'any 1910, es fundés a Barcelona la Confederació Nacional del Treball (CNT). A la vegada, els alineaments de la Lliga amb la repressió –amb la campanya empesa des de *La Veu de Catalunya*: «Delateu!»– de les protestes van tornar a fer palesa la sintonia de la Lliga amb la política repressiva de Maura que seria correlativa a un recruament de les protestes contra el poder i una deslegitimació d'aquest. Sobre la crida a delatar participants de les protestes de juliol, en una columna del 12 d'agost de 1909 a la pròpia *Veu*, Pol escrivia:

L'afany per veure castigats els delictes de la setmana tràgica porta aquest estat de coses, y empeny a particulars y a societats a demanar al Govern l'enteresa y energia que les circumstancies demanen.

Y el Govern respon als impacients: Això's farà, però ajudeume'ls qui no tingueu compromisos, ni simpaties pels incendiariis y lladres de la setmana tràgica.

¿Cumpleixen tots els ciutadans ab el dever que'ls imposa la patria, l'humanitarisme y la pròpia conservació?

Jo'n dubto.

Lo passat a Catalunya, per més que hi intervingueren politichs y va tenir un moment caràcter politich, no fou una bullanga, ni una revolució: fou un saqueig, un esclat d'odi d'incendiariis y assassins. Qui'n conegui'ls culpables te'l dever d'ajudar l'acció de la justícia que'ls persegueix: no hi ha excusa que hi valgui. Mes jo tinch por que la cobardia de molta gent disfressada de bon cor y d'humanitarisme, deixarà sola la justícia [...]. Si a la ineptitud dels governants pera descobrir la preparació de fets comesos, s'hi ajunta la covardia de la gent pera denunciarlos; si a la desorganisació del poder judicial s'hi afegeix la falta de civisme dels ciutadans; si tot ho volen aquests, en determinats moments, de l'autoritat que en altres insulten y escarneixen, feble de sí y feble per l'ambient en que viu, ¿podem creure en el remey pera'ls mals que'ns aclaparen?¹⁰

En aquest context, i paradoxalment, el catalanisme republicà d'esquerres seria fonamentalment una força minoritària. En primer lloc, això es deuria al fet que es van anar produint una sèrie de retirades dels polítics més visibles de primera fila –Sunyol, Carner i Lluhí– que van retornar a les seves professions precedents. També les dificultats per conciliar les diverses tendències político-estratègiques van tenir-hi molt a veure. Alguns dirigents proclius al pacte amb els radicals, altres a la política de

10 Pol, «Al dia», *La Veu de Catalunya*, 12 d'agost de 1909 (ed. vespre).

la «Catalunya endins» (Lluhí, Gubern) i alguns ho eren també a la participació política a nivell estatal (Layret). Aquest declivi es concretaria efectivament en els resultats de diverses conteses electorals. A les eleccions del 14 de novembre de 1915, els catalanistes d'esquerres només obtenen tres regidors a l'Ajuntament de Barcelona. A les legislatives de l'abril del 1916 quedarien en tercer lloc amb 10.000 vots mentre que la Lliga guanyaria amb 24.000 i el lerrouxisme n'obtindria 19.500. L'any següent, els resultats serien quasi idèntics. L'any 1919, Alomar sortiria elegit en les eleccions a Corts per primer cop en unes eleccions que, però, tornaria a guanyar la Lliga a Catalunya. Correlativament, el creixement de la desafecció i de la indiferència respecte dels partits no pararia de créixer. A les eleccions del 1917, l'abstenció depassaria el 65 % mentre que la conflictivitat obrera no parava d'augmentar. No per casualitat la CNT no pararia de créixer en afiliacions durant tota la dècada fins als 345.000 cotitzants el 1919 a Catalunya i arribant als 791.000 a nivell de tot Espanya. La dificultat per representar i posar-se al capdavant de tota aquesta potència política va condemnar els republicans catalanistes a jugar un rol minoritari durant tota aquella segona dècada del xx en què els nivells de politització i contrarietat amb la Restauració només van fer que anar en augment fins arribar a la crisi del 1923 i l'accés de Primo de Rivera al poder. Veiem quin diagnòstic polític en feia Gabriel Alomar.

Crisi del Règim del 76

Diagnòstic i proposta

[...] no quiero que se cierren las Cortes sin hacer constar, en nombre de esta minoría, nuestra protesta contra la persistencia, no ya crónica, sino consustancial con el régimen, de la suspensión de garantías constitucionales, agravada en Barcelona por el ejercicio de la censura previa en la prensa, que de hecho anula aquella intervención de la opinión pública en la política, sin la cual no puede haber verdadera democracia.

Gabriel Alomar,
intervenció com a diputat al Congrés, 1920.

¿La situació política i social a Espanya al 1923 feia imperatiu que es donés el cop d'Estat? De cap manera.

Gabriel Alomar, 1923.

*Trois énormes problèmes pesaient sur la vie de l'Espagne à travers l'instabilité de ses régimes, celui du Maroc, celui du syndicalisme et celui du nationalisme catalan.*¹¹

Gabriel Alomar,
article escrit per a la premsa francesa, 1930.

Amb l'agudització de la crisi del règim els anys vint, Alomar escriu, el 1923, el que és un llibre que pretén sintetitzar tota la seva manera de pensar la política i repassar totes les problemàtiques que acuitaven la situació política al *ruedo ibérico*: *La política idealista*. Allà, tracta des de la qüestió del lligam entre republicanisme i socialisme fins a la seva lectura en la qüestió nacional o què fer amb els poders que no estaven sotmesos al control polític, públic, com l'exèrcit o l'Església. Després d'haver sigut diputat el 1920 pel partit Republicà Català i posteriorment a la instauració de la dictadura de Primo de Rivera, la sensació era de derrota. Malgrat això, Alomar escriu un llibre on podem trobar un equilibri entre la conjuntura política concreta, però també tot el seu pensament polític condensat i ordenat temàticament. A continuació en farem un breu repàs.

Pel que fa a la conjuntura política i el tipus de crisi a què havien de fer front les forces republicanes i socialistes, considera que «a cada inquietud nacional, a cada intent de canvi profund, la gent sol dir: "Això no és una crisi de

11 «Tres enormes problemas pesaven sobre la vida d'Espanya a través la inestabilitat del seu règim: el del Marroc, el del sindicalisme i el del nacionalisme català».

govern, sinó una crisi de règim”. Però no, tampoc és això. És una “crisi de nació”, una profunda i perillosíssima crisi de nació [...havien fracassat] tots els intents de reforma, des del Cadis de 1812 al de 1868 i des del Madrid de 1873 a la Barcelona dels nostres dies». Aquesta situació havia portat a un «contrast ominós entre l'exaltada cridòria dels pseudopatriotes i l'espectacle de les presons que tanquen a tants homes el delicte dels quals ha consistit precisament en la generositat d'una visió llibertadora». Com és sabut, el mateix 1923 es produiria el cop d'Estat, per ordre i vistiplau del monarca, i l'establiment de la dictadura de Primo de Rivera. Aquest aprofundiria en les mesures repressives. La CNT –que tenia prop d'un milió d'afiliats el 1919– passaria a ser perseguida i hauria d'anar a la clandestinitat, es prohibirien les eleccions, les vagues, el català i la senyera en actes públics. Es declararia també l'estat de guerra, se suspendrien les garanties militars i se substituirien tots els governadors civils per governadors militars. D'alguna manera, però, l'intel·lectual mallorquí veia fortes continuïtats històriques, més que no pas grans trencaments, entre el desplaçament cap a la dictadura i les polítiques del règim de la Restauració. Per una banda, i per detectar aquest component de *continuïtat* en la repressió de les forces obreres i republicanes que posaven en qüestió les bases del Règim, només cal pensar en el cas del judici sense garanties del pedagog llibertari Ferrer i Guàrdia (1909) o l'execució per part dels pistolers de la patronal de figures com les del polític republicà Francesc Layret (1920) o el líder obrer Salvador Seguí (1923). Per l'altra, el paper de la monarquia també representa una

continuitat amb la dictadura. Afirmar el pensador mallorquí: «La monarquia és [...] símbol de tradició i d'uniformitat, nucli de força i absoluta concentració, vèrtebra suprema, com digué en Maura». A més, aquesta havia estat, ja l'última dècada del turnisme canovista, «cada dia més solidaritzada amb els interessos de les dretes socials». Per això, la crítica alomariana a la *vèrtebra suprema* era, en el fons, una impugnació de tot un tipus d'Estat liberal que s'havia construït des del segle XIX. I en aquesta crítica s'entrelligaven tres elements fonamentals: l'Estat, la monarquia i el fet nacional.

Alomar torna a la concepció de la nació de la Revolució francesa, on aquesta equival a la sobirania nacional, per plantejar una idea cívica de nació. «El mot nació en son actual sentit,¹² és tan jove com la fórmula política sobirania nacional, i fonc, en sos orígens, un lema de partit i una bandera de sublevacions contra el despotisme clàssic». Així, cal emmarcar el seu pensament entre aquells autors per als qui, a l'inici del segle XX, el fet nació, lligat al sentiment de pàtria, encara guarda el sentit dels jacobins, les connotacions del qual són llibertat, sobirania popular i progrés social. Aquesta reivindicació no era qualsevol cosa.

Estaven en disputa una varietat de concepcions del fet nació que feien urgent que les esquerres oferissin una

12 Era, allora, molt conscient de l'evolució de la significació dels conceptes, en un míting electoral pronunciat a Barcelona uns anys abans, el 29 de maig de 1919, on afirmaria que «les idees són com a recipients buits, cubells que cada u omple de la seva substància».

reflexió al respecte. Per una banda, hi havia visions del *fet nació* com la providencialista i essencialista de la dreta de matriu canovista, que considerava que «las naciones son obra de Dios...», i la visió primordialista i tradicionalista de Catalunya de la Lliga de Prat. Per l'altra, també li preocupava que pogués condicionar a polítics republicans una certa concepció organicista i castellanista de la nació provinent del krausisme i, pel que fa al camp socialista –amb excepcions notables com la d'Indalecio Prieto–, persistia una matriu que venia del «guesdisme del socialisme francès de la Segona Internacional, que és una versió mecanicista del marxisme que, a més, integra el jacobinisme amb llegat centralista napoleònic».

En aquest camp de disputa político-ideològic, Alomar denuncia la perversió que el nacionalisme ha fet de la concepció originària de la nació. Afirmar que:

Per lo demés, el nacionalisme és la persistència del vell fons neoclàssic, qui féu continuar l'absolutisme a través de la Revolució, substituint l'adoració tributada a l'autoritat personal del rei per l'adoració idolàtrica de les fórmules o personificacions de la famosa sobirania nacional; i així la pàtria, la bandera, la nació, esdevingueren déus en mans dels mateixos qui s'envanien d'haver destruït els darrers ídols i els darrers autòcrates. Francament: entre la tirania personal i la tirania de la fórmula, jo no optaria certament per aquesta.

Alomar pensa dins la tradició pimargalliana però la contemporaneïtza, discuteix amb el programa del

republicà federal i l'adopta però dialogant amb les noves problemàtiques i els nous vocabularis polítics. El 4 d'abril de 1910, a *El Poble Català* apareixen les Bases constitutives de la Unió Federal Nacionalista Republicana i allà es planteja clarament aquesta *herència actualitzant*:

L'Unió se proposa treballar pel reconeixement de la nacionalitat catalana ab tot el contingut de poders constitucionals que atribuïa en Pi y Margall a l'Estat regional en lo polític, en lo econòmic y en lo administratiu [...]. L'Unió Federal, continuant l'obra social d'en Pi y Margall, incorpora al seu credo el contingut d'aspiracions proletàries que hagin arribat a concretar-se en fórmules jurídiques, institucions públiques protectores dels treballadors, reforma de les lleis civils per l'humanisació del contracte de treball, assegurança de les classes proletàries en quant a accidents, malalties, vellesa y paro forsós, així com també la reforma de la llei d'associació pera garantir l'estabilitat de les Societats obreres.

Si bé això afirmava el partit que representaria el catalanisme d'esquerres després de la desfeta del CNR, ja Gabriel Alomar, en el seu primer text polític, faria referències a aquest empelt amb la tradició del republicanisme federal de Pi Margall. Alomar el 1898 hi discuteix, encara amb Pi en vida, i afirma que:

En quant al programa constituent que el Sr. Pi i Margall ens exposa en la seua carta, creiem necessari fer

constar que el programa de la futura constitució federal no pot ser definitiu, ja que se tracta d'un procés de progressives emancipacions de les personalitats polítiques col·lectives, sens altre límit que els interessos de la llibertat i la utilitat pràctica dels règims autonòmics que successivament vagin implantant-se. És clar que l'ideal consisteix en la perfecta llibertat d'acció social i política dels ciutadans i de les col·lectivitats, i en l'ampla realització de la voluntat nacional, que ve a completar la realització de la voluntat individual.

Enfront de les visions que buscaven una legitimitat *precivil* a la nació, ell ofería una concepció constructivista, cívica. Per això, defensaria que «tota nació lliure ratifica contínuament, per la seva pròpia llibertat de disgregar-se, la seva voluntat de continuar unida». Enfront del centralisme, també afirmaria que «tota federació dictada des d'un centre serà una manera nova d'uniformisme». D'aquesta manera, la crítica profunda al tipus d'Estat liberal que s'havia construït a Espanya des del segle XIX i la crítica de les visions dominants del fet nacional eren, en el fons, quelcom més. El que estava qüestionant Alomar era l'estructura mateixa d'Estat-nació, tal com havia fet la generació del 98 però sobre la base de la visió pimargalliana.

El mallorquí considera que els drets socials, civils i polítics sense la seva base material i institucional eren una *fictio iuris*, una situació on ens trobem un reconeixement formal de drets que en la realitat factual no es compleixen. Ell veu aquesta situació en molts elements del règim

de la Restauració. Era difícil parlar d'un règim plenament democràtic quan, encara que formalment es reconeixia el sufragi universal masculí, *de facto* era un fenomen com el caciquisme el que determinava els resultats electorals. Era molt difícil parlar de reconeixements de drets i llibertats quan, encara que es reconegués el dret de manifestació i de reunió i de lliure expressió, aquests eren posats sota jurisdicció del poder militar amb la Llei de jurisdiccions del 1906. Aquesta llei suposava un punt d'inflexió central en la crisi del règim de la Restauració i en la decantació del poder civil cap al poder militar.

És per això que Alomar creu fermament que el socialisme només pot anar de la mà del republicanisme – més a prop dels plantejaments de Jean Jaurès que de Jules Guesde– i dirà: «Entre la Revolució francesa i la revolució social hi ha aquest paral·lelisme: la Revolució francesa proclamà, *políticament*, la coparticipació de tots els *ciutadans* en la *sobirania*. D'aquí el sufragi universal, font del poder legislatiu, i el jurat, base del poder judicial. La nova revolució proclama, *socialment*, la coparticipació de tots els *homes* en la propietat». Per a l'intel·lectual de Palma, els principis republicans fonamentals –colegislació, l'Estat de dret, les llibertats individuals i polítiques, divisió de poders, la deliberació parlamentària– eren sistemàticament vulnerats sota el règim capitalista de la Restauració borbònica. Per ell, tots els principis republicans d'organització social no només eren compatibles amb el socialisme, sinó que aquesta era la millor possibilitat del seu acompliment efectiu. Amb la seva capacitat per generar aforismes, Alomar ho deixaria clar: «El socialisme

equivall políticament an els partits republicans» perquè «República i Socialisme deuen el seu origen a un idèntic pols: l'alliberació del dret privat en dret polític, popular». També ho exposava clarament un altre catalanista d'esquerres, el tortosí Marcel·lí Domingo, al seu llibre del 1927 *On va Catalunya?* –prologat pel mateix Alomar– quan afirmava que «la República separada del socialisme perd el dret a la vida, com el Socialisme distanciat de la República perd el mitjà de convertir les seves doctrines en lleis humanes imposades en nom de la justícia a tots».

Així, la denúncia d'aquest element de *fictio iuris* seria una de les seves crítiques constants al règim de la Restauració perquè, a més, estratègicament sabia que aquest era un punt per erosionar-lo. «Estem en ple camoufflage de la legalitat, en ple tartufisme de la justícia. Mai la veritat oficial va estar en major oposició amb la veritat real». A Alomar li preocupava que hi havia una gran part de la població que quedava exclosa del sistema polític; el caciquisme, el turnisme i el poder militar blindaven un sistema fent-lo molt impermeable a les tendències de canvi i a les demandes socials: «El règim actual és una màscara de constitucionalisme sobre la vella cara histriònica de la tirania».

El pensament polític de la transformació

Per últim, un cop fet el diagnòstic de la conjuntura i després d'exposar l'horitzó republicà, Alomar reflexiona sobre com es podrien produir les transformacions polítiques d'aquesta profunditat. Per ell, hi havia sempre una combinació de preparació educativa i moral prèvia de les classes populars per adherir-les al bloc contrari al règim, un moment de confrontació per derrotar l'enemic i, a la vegada, l'aprofitament dels errors del Règim. «Qui van ser els inductors de la Revolució francesa? El fervor juvenil de les idees destinades a la victòria o [...] van ser els demolidors a la Voltaire i Diderot, els fundadors a la Rousseau i Montesquieu, o bé els governants [...] continuadors de tants segles tirànics?». Així, en la situació del 1923, Alomar considera que les forces antagonistes estan en una posició de preparació on es «necessita avui una forta generació d'*inductors*». No era un diagnòstic en què es trobés només el mallorquí. Un any abans, el 1922, una de les veus més autoritzades dins de les organitzacions obreres, Salvador Seguí, ja havia afirmat que calia «educar els pobles i preparar-los per a una transformació més radical i profunda, com la subversió dels conceptes i els valors socials» i «estem ja en aquell període que és possible que tingui la seva expressió màxima en un termini que no excedeixi d'una dècada». La història del 1931 potser li va donar la raó.

A la vegada, s'interroga sobre com es pot produir la transformació social en un context amb tendències de retrocés de drets i llibertats –polítiques i sindicals– a tot

Europa que implicava el sorgiment del feixisme. Veia clarament l'amenaça que suposaven el chauvinisme, el militarisme i el clericalisme. Era conscient que el tancament –consubstancial al centralisme en el cas espanyol– era un dels pilars del model d'Estat-nació que s'havia construït a la península. Davant d'això, Alomar hi contraposa, doncs, una perspectiva demòcrata radical. A la militarització primoriverista i al caciquisme s'havia d'oposar la «Democràcia; *demos*, entès, no com s'ha cregut per corrupció política, en sentit sinònim de *plebs*, sinó com a sinònim de *populus*, és a dir, de personalització total dels fills de la ciutat». Aquesta voluntat d'activació política del poble no era, doncs, casual. Per posar-ne un exemple, la participació mitjana a la ciutat de Madrid entre 1903 i 1923 se situa entre el 30 i el 40 per cent. L'objectiu d'Alomar era el de trencar seriosament l'aïllament civil i polític –i el corporativisme– tant del catalanisme, com del republicanisme i el moviment obrer, traçant aliances socials entre ells per reconstruir un *demos* encapçalat pels propis sectors exclosos del règim canovista. Alomar escrivia: «Eleveu de lo particular a lo general la batalla». Per això també afirmava que «l'obrer [...] ha de tenir consciència de que la feina que li pertoca no és ja d'alliberar-se a sí mateix, sinó d'imposar la seva llibertat als altres, apoderar-se de la direcció social i dictar les noves lleis» i per fer-ho calia tenir clar que «el plet de les hegemònies no és pròpiament el dels dominis». Ho sintetitzava epigramàticament dient que «el Socialisme és una matèria social la forma política de la qual és la República».

Dictadura de Primo de Rivera i «el record de la comuna persecució»

El cor es va fer pedra
fort, però ple de gel.

Celia Viñas

A partir del 1923, torna a treballar a l'Institut Balear, després de la seva època de diputat en la curta legislatura entre 1919 i 1920 pel Partit Republicà Català. On anteriorment havia sigut professor auxiliar, ara és catedràtic al cap d'un pas breu per Gijón i per Figueres. La censura i la repressió el portarien a dedicar-se a tasques polítiques que no podien ser de primera plana però que no necessàriament implicaven la no-acció. En termes polítics i d'intervenció pública, aquells anys les tasques *preparatòries* serien les predominants en la seva praxi. En termes professionals, sobra dir com l'ensenyança i l'educació eren vocacionals per a Alomar. Fins i tot en podem aventurar un judici sobre la influència del mallorquí com a mentor. Entre els seus alumnes s'han trobat registres

de valoracions molt positives. La poeta Celia Viñas, que havia sigut alumna seva a partir del 1923, parlava en entrevistes «de sus tres gabrieles»¹³ amb relació al seu pare, un alumne seu i el seu mestre, Alomar, a qui va homenatjar en el seu llibre *Del foc i de la cendra* en referència al títol de l'únic poemari del mallorquí, *La columna de foc*.

Com que les Corts havien quedat tancades pel rei i la dictadura instaurada, la possibilitat de la interpel·lació a les masses i de reclamar-les a l'acció era molt complicada, i més si pensem que des del 1917 fins al 1923 podríem parlar quasi d'un període de guerra civil. Les morts de dirigents obrers de primera plana –els mencionats Seguí i Layret, per dir-ne dos– havien generat una commoció brutal. Així, Alomar es dedicaria a escriure el llibre *La política idealista* i a participar en la fundació de la Unió Socialista de Catalunya (USC), de la qual seria president. D'aquest inici de la dictadura es conserva una considerable quantitat de cartes de discussió, d'anàlisis polítiques i de rumb en l'organització de la USC, que comptaria amb 700 afiliats i un setmanari, *Justícia Social*, que es publicaria entre 1923 i 1926. Es tractava de construir un partit català que fos per primera vegada ja obertament socialista. De fet, en aquest període prologa precisament l'obra de Rafael Campalans *El socialisme i el problema de Catalunya*, on escriuria que «era de preveure que la divergència plantejada pel meu estimat amic Rafael Campalans

13 «Entrevista a Celia Riba Viñas sobrina de Celia Viñas», Diputació de Almeria, 16 de juny de 2015. Recuperat el 3 de gener de 2018, de YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=Vd-HfKN3K_cY.

sorgiria, més aviat o més tard, en l'ideal del socialisme català. La qüestió nacional i la qüestió obrera són les vibracions més intenses de la vida catalana i no és possible que es desconguin mútuament». Altres membres del partit serien Manuel Serra i Moret —que posteriorment formaria part del Govern provisional de Macià el 1931—, Josep Comaposada o Alfons Maseras.

També d'aquest lapse de temps és la seva participació en la Liga Española de los Derechos del Hombre que, represa el 1922 amb la proximitat de la dictadura, seria presidida per Miguel de Unamuno i integrada per altres membres com el socialista Luis Araquistain, Manuel Azaña i el propi Alomar. El manifest de crida inicial de l'organització afirmava que «después de tres años de una suspensión de garantías que equivale a la abolición de la Constitución del Estado, el régimen de derecho público se vio suplantado por un régimen clandestino, puramente arbitrario, en el cual el hogar, la persona y la vida misma de los ciudadanos están sometidos a la discreción de los funcionarios y de los policías».

Gabriel Alomar ja era considerat una figura indiscutiblement de referència per a totes les forces, persones i espais democràtics i d'oposició a la dictadura. Prova d'això seria el fet de ser cridat a presidir, encara que fos de forma honorífica, un bon grapat d'organitzacions. El 1930 seria nomenat president de la Lliga Laica de Mallorca com a part de l'organització estatal fundada per Luis Araquistain, qui seria considerat el membre més destacat del sector radicalitzat del socialisme durant la República. L'organització tindrà a Mallorca com a líder

actiu real Mateu Martí –o, com també li agradava ser anomenat, *Ateu Martí*– i per les seves files passarien figures com Marià Aguiló, Aurora Picornell o Joan Mas Fiol i comptaria amb un òrgan d'expressió anomenat *La Sotana Roja*.

Caldria esperar fins a la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera perquè el catalanisme republicà i d'esquerres desbanqués la Lliga en la direcció del moviment nacional català. Del 1923 al 1930, a Catalunya, a diferència de la resta d'Espanya, els liberals catalanistes es van fer republicans i els republicans es van fer catalanistes. El règim havia perseguit no només republicans i catalanistes, sinó gairebé qualsevol signe de catalanitat, des de la llengua al ball de la sardana, i el moviment obrer. El propi Alomar ho escrivia així en un article, sota el títol «Del momento. La nueva era del catalanismo», al diari *El Día* el 10 d'abril de 1930: «El record de la comuna persecució, sota un mateix poder despòtic, haurà creat la solidaritat dels ideals». Llavors, arribats a les eleccions d'abril del 1931, la dreta catalanista, encarnada per Cambó, tement un escenari de triomf de les candidatures d'esquerres i confiant en la monarquia, quedaria desplaçada de l'hegemonia. Joaquín Maurín ho posava amb les paraules justes:

Si el dia 12 d'abril hagués guanyat les eleccions a Barcelona la Lliga –possible només continuant l'abstenció política obrera–, la República no s'hauria proclamat el dia 14. Els cronistes de les hores d'agonia de la Monarquia han explicat com el Govern Aznar-Berenguer i el rei en persona esperaven amb

inquietud el resultat electoral a la capital catalana. La seva vida o la seva mort depenia del que hagués passat al peu del Tibidabo. Si Barcelona es mantenia a la passivitat, si triomfaven els elements al servei de la Monarquia, aquesta podia encara prolongar la seva existència. La *neutralitat* de Barcelona li hauria donat ànims per fer un darrer esforç aguditzant el règim de força. L'estabilitat de la Monarquia durant un terç de segle s'ha basat en gran part en l'anul·lació de Barcelona com a fortalesa política.

Així, amb unes eleccions que havia guanyat a Catalunya una coalició de nou encuny i que aconseguia encarnar la flama del catalanisme en una dialèctica de classes on la Lliga acabava donant suport a la monarquia i les classes populars i obreres votant les forces que representaven el catalanisme d'esquerres, pels carrers de Barcelona se sentiria durant l'abril del 1931: «Visca Macià, mori Cambó». En certa mesura, la *profecia* que Alomar portava més de vint anys anunciant semblava realitzar-se. Ressonaven tots els posicionaments de la Lliga en les protestes populars i vagues. Eren 1902, 1908, 1909, 1918, 1923. La seva teoria dels tres moments del catalanisme on el catalanisme es realitzaria en els seus propòsits de construcció d'una Catalunya amb sobirania, amb una visió de Catalunya com a nació compartida per la seva població, només arribaria quan les esquerres fossin hegemòniques a l'interior del propi catalanisme. Podem trobar una bona mostra d'això en la composició del Parlament de Catalunya en celebrar les seves primeres eleccions el 20 de novembre

de 1932. ERC obtindria 56 escons més els 11 de les altres forces que hi anaven en coalició –entre les quals hi havia la USC, que obtindria cinc escons– mentre que la Lliga aconseguiria 16 escons més un d’Unió Democràtica. Finalment, quedava l’escó únic de Lluís Nicolau d’Olwer per la Coalició d’Esquerres. Quasi el 90% dels diputats serien de forces catalanistes, a la vegada que el 80% representarien forces d’esquerres.¹⁴

14 Actualment, aquestes dades es troben en un 75%.

«104.470 vots»

La Segona República

De la victòria a l'exili per ambaixada

Oblidaràs les hores felices que enterràrem
en les dolces alcoves de l'amor,
amuntegat sobre els seus freds cadàvers
els ecos efimers d'una fulla i una flor?
Flors on l'alegria caigui,
i fulles on encara habita l'esperança.

Oblidaràs els morts, el passat?
Encara no són fantasmes que es puguin venjar;
records que fan del cor la seva tomba,
laments que llisquen sobre la penombra,
xiuxiuejant amb veus horribles
que la felicitat sentida es converteix en dolor.

Percy Shelley,
El passat, 1821.

A principis del 1931, sota la dictadura de l'almirall Aznar i el regnat d'Alfons XIII, es pretenia configurar un gabinet de govern per intentar superar la crisi del Règim monàrquic i tractar de tornar-lo cap a la «senda constitucional» i reobrir el parlament. Per emprendre aquest camí es van plantejar diverses opcions del que calia fer entre el febrer i l'abril del 1931, però aquella per la qual al final es va decantar el grup que havia acceptat agafar les regnes del règim (entre ells hi havia el conde de Romanones, García Prieto o Miguel Maura —el fill d'Antonio Maura; altres com el liberal Alba Bonifaz van declinar la proposta del rei) va ser que calia celebrar unes eleccions municipals en lloc d'unes generals. Romanones afirmaria que així s'aconseguia una representació més fidedigna de les forces del país. El resultat d'aquests comicis és conegut. El 12 d'abril de 1931 la població anava a votar i el resultat, malgrat ser majoritàriament monàrquic si es prenia tot el cens en consideració, en 41 de les 52 capitals de província la majoria era clarament republicana. A Barcelona, els republicans quadruplicaven els monàrquics; a Madrid, els triplicaven. El 14 al matí es declarava la república a Eibar i aviat ja es feia a Barcelona. Al vespre, el rei ja marxava a l'exili. S'obria així el procés constituent de la República, l'andalús Niceto Alcalá Zamora esdevenia president provisional i es convocaven eleccions constituents pel 28 de juny, poc més de dos mesos després.

En aquests comicis, Alomar es presentaria per dues circumscripcions, Barcelona i Balears, sota les sigles de la Unió Socialista de Catalunya. A la de Barcelona obtindria 104.470 vots, a poc menys de cinc mil vots del candidat

més votat, Francesc Macià. Uns resultats que permeten afirmar que Alomar era, tal com va dir la Comissió Depuradora de l'Ensenyança del franquisme anys després, «uno de los propagandistas de extrema izquierda más conocidos de España» i que «su solo nombre es una bandera de doctrinas antirreligiosas y republicanas laicas». Durant el període constituent, Alomar participaria activament en el Congrés dels Diputats i fou nomenat membre de la comissió encarregada de redactar el projecte de constitució. En el transcurs d'aquest període de naixença, a més, apareixerien entrevistes, articles, perfils biogràfics a la premsa majoritària on es parlava de Gabriel Alomar en termes semblants. A *El Autonomista*, el juliol del 1931, un periodista escrivia: «Las cabezas se inclinan al pasar para saludar al insigne mallorquín, diputado a Cortes, embajador de España en Roma, que con su pluma libró más batallas por la libertad hispánica que un revolucionario de motín [...]. Alomar, desde su barricada de Mallorca, consagró la vida a ametrallar el escarnio monárquico. Ganada la batalla recorre, como chico con zapatos nuevos, sí, muy contento, el campo tomado al enemigo». En aquesta comissió el mallorquí tindria un paper de referència en la discussió sobre l'oficialitat de les llengües, sobre les competències en relació amb les regions autònomes i l'Estat i sobre la possibilitat o prohibició de la federació de les regions. En el debat constituent sobrevolava en totes les discussions, abans de l'aprovació de la Constitució el 9 de desembre de 1931, la forma d'Estat i, en definitiva, moltes de les discussions en què va participar Alomar vagava la pregunta sobre si la República seria federal o

no. No podem entrar a fons en aquest debat aquí, però el que sí que podem afirmar és que Alomar defensaria que l'article 13 de la Constitució no havia d'existir i havia de ser permesa la federació de regions.¹⁵ Així ho expressava en relació amb Mallorca i les Balears: «El procés constitucional que jo combatia prohibeix a les Balears unir-se, si així ho desitgen, a qualsevol regió autònoma; lo qual és un atemptat a la llibertat i al dret d'autodeterminació fixat en la doctrina de Pi i Margall». Defensaria també que la llengua oficial de l'Estat no s'anomenés *espanyol* sinó *castellà*, en un debat que anava més enllà de la qüestió purament lingüística i que apuntava al propi cor de la definició nacional del nou règim que començava a caminar. El diputat valencià Álvaro Pascual-Leone Forner, del Partit Republicà Radical, donant suport a Alomar, diria:

Ha dicho de una manera precisa el Sr. Alomar, combatiendo la enmienda del Sr. Ovejero, que nunca podrá escribirse un precepto de más feroz separatismo que llamar al lenguaje, al idioma oficial de la República, español, y en esto el Sr. Alomar estaba arrancándome las ideas, y así como el Sr. Ovejero había preconcebido los argumentos de S.S., Sr. Alomar, resulta que S.S., sin saberlo, se estaba haciendo eco de lo que yo sentía en mi alma y arrancándome lo que yo quería decir. Suscribo, pues, todo el discurso del señor

15 Finalment, l'únic article en què apareixeria la paraula federació a la constitució seria per prohibir-la. En la Constitució del 1978 la situació és la mateixa.

Alomar, porque el castellano es el idioma que glorificó Cervantes, y español; pero español es el valenciano y catalán, el idioma que glorificó Aussias March, [...] como lo son los gallegos y si la dulce Rosalía de Castro, evocada maravillosamente por el Sr. Ovejero, presenciara esa sesión y escuchara no volvería a escribir que Galicia no querría llamarse nunca española, porque España de Galicia se olvidaba [...].

A partir del 1932, i amb la Constitució i l'Estatut aprovats, renunciaria al seu escó de parlamentari per ser ambaixador de la República a Itàlia, on passaria un parell d'anys. Ell primerament havia volgut ser ambaixador a Argentina, malgrat que aquesta decisió l'hauria sorprès fortament ja que ell mateix havia mostrat ferma oposició a la dictadura militar d'Uriburu que havia donat un cop d'estat el 1930 en aquell país. Així ho ha explicat Pilar Arnau al seu llibre sobre la col·laboració de l'intel·lectual mallorquí amb el diari bonaerense *La Nación*. Efectivament, arribaria un «non placet» i seria llavors quan seria designat a la Itàlia de Mussolini, contra la qual també va escriure a bastament. Allà duraria poc menys de dos anys i el final de la seva etapa estaria molt marcat per l'arribada del bienni negre i els subseqüents canvis en els ambaixadors.

Així, a partir del 1934 tornaria a la seva càtedra a l'Institut de Palma i començaria també a impartir una assignatura de literatura castellana en l'època del romanticisme a la Universitat de Barcelona. Retornava a una de les seves grans passions intel·lectuals: la docència i la

literatura. En aquest cas per investigar i explicar l'època del romanticisme. Aquesta havia sigut una curolla seva durant tota la vida. Ell considerava que hi havia quelcom en aquest corrent que valia la pena rescatar per a la mística de revolta –sintetitzable en *sols la revolta salva*– que havia descrit i bastit en la seva acció política i intel·lectual. Es preguntaria en un article del 1936:

En què concorden les paraules Revolució i Romanticisme? Veiam. Una i altra volen dir: primer, una qualitat «poètica», això és, creadora o recreadora; segon, un estat passional; tercer, una transformació o transfiguració violenta de la realitat per un ideal creador; quart, una acceleració del factor «temps» qui fa adavançar-lo al factor «espai». [...] Què és, doncs, el romanticisme? És una exaltació de la personalitat individual en la seva lluita amb la fatalitat o amb la predestinació [...] no sols cal comprendre en ell a l'herència revolucionària llibertadora que va tenir per corifeu a Víctor Hugo, sinó també a la que va impulsar el renaixement de les nacionalitats, la figura més alta de la qual és Mazzini, i als iniciadors de futurs irredemptismes socials, la culminació de la qual va ser Carles Marx.

Ja amb l'esclat de la Guerra Civil fou nomenat ministre plenipotenciari de la República a Egipte. Allà acabaria els seus dies juntament amb el seu fill Víctor. Amb 66 anys Gabriel Alomar moria al Caire, desesperançat i amb la convicció que el govern del general Franco era

il·legítim i sanguinari. Però en aquelles dates la foscor semblava ser el futur de les societats europees. El nazifeixisme avançava vigorós arreu on decidia i entre els aliats la decisió de plantar-li cara no es mostrava tan decidida. És d'aquest final dels trenta i principis dels quaranta tot un reguitzell de produccions culturals que pretenien el detonant de les consciències –especialment les nord-americanes. Pel·lícules com *El Gran Dictador* (1940) de Chaplin o *Ser o no ser* (1942) de Lubitsch donen una bona mostra més del que es volia que vingués que del que pròpiament era la situació d'aquells anys. Tampoc Gabriel Alomar seria l'únic que moriria descoratjat i amb la sensació que la foscor havia guanyat. Intel·lectuals com Walter Benjamin o Stefan Zweig se suïcidarien el 1940 i el 1942, respectivament.

Amb la lluita de moltes persones, aquesta alternativa de societat repressiva, autoritària i sense llibertats seria derrotada a Europa i les forces de l'antifeixisme triomfarien. Però la història seria diferent a la Península. Com va escriure Pierre Vilar, «juntament amb 1917, 1945 és un dels dos moments de més gran victòria del moviment obrer» i en els dos casos Espanya va viure sota dictadures en els moments posteriors. Catalunya i Espanya van entrar en la llarga nit del franquisme, que va tallar amb una repressió sagnant moltes de les més riques i vives branques democràtiques, igualitaristes, republicanes del nostre país i que fins a dia d'avui encara romanen, moltes d'elles, sepultades sota la terra freda de l'oblit. Alomar, encara sense una biografia, desconegut o museïtzat, resta encara, com diria el poeta romàntic Percy Shelley, com a

fantasma que encara no pot venjar-se. Valgui aquesta breu biografia per seguir dessoterrant una mica més d'aquesta història de la que molt probablement va ser la millor generació de la nostra història, els seus èxits i els seus anhels per trasplantar-los a l'era nostra del nostre present. I què menys que fer-ho aquest 2023 que fa 150 anys del naixement de Gabriel Alomar.

L'últim article d'Alomar

Per acabar, reproduïm a continuació dos articles, que devem a l'historiador Francesc Vilanova. El primer de qui va ser alcalde de la ciutat de Barcelona durant la República, Carles Pi i Sunyer, on parla de la història d'un últim article de Gabriel Alomar. En segon lloc, i per primer cop traduït del francès, portem el propi article.

Un article de Gabriel Alomar,

per Carles Pi i Sunyer¹⁶

Una tarda d'hivern de començaments del 42, si mal no recordo, vingueren a la meva casa de Londres dos xicots catalans que no coneixia. Escardalencs, ossats, el rostre eixut i la pell colrada, tenien l'aspecte d'haver-ne passat moltes. I a fe que n'havien passades. Eren d'aquells soldats republicans que s'enrolaren a les legions estrangeres franceses a l'esclatar la guerra, i després de la caiguda de Síria havien optat per entrar a l'Exèrcit britànic del Pròxim Orient. Amb ell feren les primeres campanyes del Nord d'Àfrica, aquell alternar d'avenços i reculades des de la frontera d'Egipte a l'altre extrem dels sorrals de Líbia. Pertanyents a les tropes de xoc estigueren als llocs de més perill; havien vist caure a molts dels seus companys i coneixien la duresa de la lluita al desert. Per ells la vida era una aventura atzarosa i heroica. D'aquelles que no se'n poden contar gaires. I ara, en la boirosa penombra londinenca, m'ho contaven senzillament, modestament, el rostre sec i bru il·luminat per un somriure ingenu, amb l'alegria del deure acomplert al servei d'una gran esperança. La de combatre, l'arriscar la vida o, com tants dels seus companys, donar-la pel triomf d'uns nobles ideals, pels que els hi havien dit, i de bon cor s'ho creien, que lluitaven.

La visita d'aquests dos xicots tenia una objectiu concret: complir la voluntat d'un home mort feia mesos.

16 Transcrit per Francesc Vilanova.

Quan l'atzar del seu destí els portà fins a Egipte, molts d'aquells soldats conegueren a Gabriel Alomar. La maltempada feu que l'Alomar recalés a aquelles terres. D'ell n'havia rebut a Londres dues lletres, una de juny del 39 i l'altra del gener del 40, en la primera de les quals parlant-me de la seva situació, em deia: «No he sortit d'Egipte perquè no sé on trobar medis de vida, que per altra banda aquí tampoc tinc. Un fill meu amb la seva esposa i una filleta són a Alexandria. Joestic recollit a casa d'uns sefardites espanyols, fidels a la República. L'Espanya del segle xv els va expulsar, i ara, quan aquesta Espanya retorna i m'exilia a mi, ells em recullen». Amb tot i que la seva situació fos modesta i precària, quan els soldats republicans vingueren a regolfar a Egipte, l'Alomar es portà molt bé amb ells, i en la limitació dels seus mitjans i influència, els ajudarà en tot allò que pogué. Era emocionant veure amb l'elogi que en parlaven aquests dos xicotets catalans; la sinceritat del seu sentiment el demostren les penes i fatigues que passen per a conservar un valuós present que els féu.

En acomiadar-se d'aquests xicotets que sortien a batre's de nou, l'Alomar els hi donà un article, un dels darrers que havia escrit, i que la censura no deixà publicar. Els hi donà, no pas per vanitat que es publicués, sinó amb la gràcia d'un present fet de bon cor, com a penyora de recordança i amistat. I ara, després de portar-lo en les seves motxilles per les campanyes del desert, enmig de tants perills i aventures, me'l venien a dur, amb el mateix esperit benevolent, demanant-me de guardar-lo i fer-ne

l'ús que em semblés millor, ja que ells se'n tornaven altre cop a seguir combatent.

L'article, segurament un dels darrers que escrigué, té per títol «La Nation dont on ne peut pas prononcer le nom». Està escrit en francès i signat amb el pseudònim Albert de Beaurocher. Però en el moment de donar-los-hi, per a valorar i autenticar el present, d'un cop de ploma havia barrat el pseudònim escrit a màquina, posant-hi, amb la seva mateixa lletra, el nom reivindicador de Gabriel Alomar. L'article no arribà a publicar-se; ja aleshores la censura no devia voler que es diguessin veritats que els anys de guerra i de pau havien tristament de confirmar. Escrit com un treball periodístic, a l'estímul del moment, la prosa barroca del seu estil s'eixampla en apòstrofs d'honrada indignació i pren un to d'altura moral que el fa digne de la ploma del seu autor. I més encara per la profunda percepció que revela, com sembla endevinar el que ha de venir, de manera que, comentant-hi el que era d'actualitat en aquella hora, continua avui essent tant actual com ho era fa quinze anys, quan l'escrivia.

L'article m'arribà amb el paper esgrogueït i tacat, amb alguns trossos romputs. El portaren a les motxilles durant llargs mesos de campanya pel desert. Com mostra de com preuaven el present de l'Alomar, n'havien fet ells mateixos una còpia que duia el company que no guardava l'original, perquè no es perdés, si un d'ells queia en la lluita. I una petita anècdota, relacionada amb la còpia, deixa veure l'ànima franca i sense recels d'aquells xicots. Cap a la fi de l'article, volent estigmatitzar amb una imatge plàstica la injustícia en què queien aquells que no volien donar als

que tan heroicament lluitaven l'honor merescut de dir i proclamar qui eren, conta l'Alomar com va veure en un diari, a peu de la fotografia d'un grup de soldats republicans que servien el seu ideal sota un altre uniforme i una altra bandera, que hi posaren l'epígraf de «Soldats xipriotes al servei dels Aliats». Però la senzilla honradesa d'aquells xicots no arribava a copsar l'amarg sarcasme; ells que hi foren a la lluita, no podien comprendre que el seu sacrifici no fos reconegut, i creient-ho probablement un error, la menció de «soldats xipriotes» s'havia convertit en la còpia en la de «soldats espanyols». La força de la invectiva quedava afeblida, però aquest petit detall deixa veure com n'era d'ingènua i pura la fe d'aquells xicots.

Així eren, tants i tants soldats catalans, que junt amb els seus companys republicans lluitaren a tants fronts de la guerra, que combateren entre les neus de Noruega, als soralls de l'Àfrica, a les muntanyes de Creta, a les platges de Sicília, als rius d'Itàlia, a les planes de França. Tants i tants soldats, els caiguts, els ferits, els que sobrevisqueren a la prova estrènua, i del qual sacrifici i heroisme ningú no vol recordar-se'n, perquè el record fora encara com un retret que destorbaria massa. És en record d'ells, i en el d'aquella ànima noble que els hi donava, que ara he volgut fer públic l'article de l'Alomar. Per a no desvirtuar-ne l'íntima senzillesa de la generosa oferta l'havia guardat fins ara com un volgut present que hom no té la vanitat de lluir-lo; però avui que després de quinze anys les seves paraules continuen essent encara punyentment actuals, vull fer-ho per a retre alhora un tribut a la bona memòria de l'Alomar i en record d'aquells que portaren

fidelment l'article a les seves motxilles en el curs canviant de desfetes i victòries pels deserts africans. I també perquè davant de les revisions imprescindibles, la seva apel·lació, en lloc de perdre força i actualitat, torna a fer-se més necessària, més justa, més exigent.

La nació de la que no es pot pronunciar el nom¹⁷

Gabriel Alomar (pseud. Albert de Beaurrocher)

20 desembre 1940

Hi ha una nació el nom de la qual no pot pas ésser pronunciat. És com el nom de Jahvè per als jueus. Per què? Perquè el nom d'aquesta nació és el signe d'una enorme responsabilitat que no es vol confessar. Aquesta nació ha estat la víctima propiciatòria oferta a les sinistres divinitats que han desencadenat la guerra, i mentre que el seu martiri no serà venjat, les nacions que es vanaglorien de voler restablir la llibertat al món, no trobaran l'autoritat ni la capacitat per una tal victòria.

Aquesta nació, després de segles d'esclavatge polític i religiós havia arribat a atorgar-se un règim lliure. Hi havia reeixit en una jornada d'incomparable alegria, sense vessament de sang gràcies a la més ideal victòria cívica. No havia volgut que el seu nou règim polític es deixés emportar per una coacció revolucionària qualsevol i havia confiat al seu lliure Parlament la tasca de formular la seva primera llei fonamental. Després de desfer-se dels poders obscurs que la tiranitzaven, aquesta nació s'encaminava en pau cap a l'afirmació de la seva nova personalitat, ben diferent d'aquella altra que li havia valgut, entre les altres nacions, una fama de terrible intolerància.

17 En francès original, transcrit per Francesc Vilanova i traduït al català per Mila González.

El món contemplava amb sorpresa aquesta metamorfosi inesperada. Amb admiració, també? Jo crec que era més aviat gelosia. I ara! Aquesta nació, la més llegendàriament endarrerida de la terra, anava a oferir l'espectacle d'una tornada triomfal del sentit de la llibertat, en el moment on fins i tot els Estats que més s'havien vanagloriat de liberalisme es doblegaven miserablement i mostraven un cínic escepticisme davant llur glòria històrica de llibertadors? És que la nova arribada seria el retret vivent de llur decadència i potser de llur traïció? Hi havia una mala voluntat en les cortesies diplomàtiques que acollien aquesta transformació i aquest esdeveniment.

Si els països suposadament liberals oferien aquesta acollida a la nació de la qual parlo, imagineu què passaria amb els estats feixistes. En el fons, malgrat totes les aparències d'una bona amistat, aquests veien la pèrdua d'un país que donava un tan gran mal exemple. I l'ocasió no triga gaire a presentar-se.

Però quan aquest país va ser presa de les agressions dels poders del mal, és que els suposats amics de la llibertat van córrer en el seu ajut? És que ells, almenys, han comprès que la salut d'aquest país era la garantia de llur futura seguretat? No, no. Ells creien, contràriament, que la seguretat del seu règim social era recolzada pels països agressors i que valia més subordinar a aquesta suposada garantia el perill del territori i del règim polític: que era preferible la llibertat i la pàtria a la suposada defensa d'una classe social. I el país del qual no es pot pronunciar el nom va ésser sacrificat.

Després, les agressions es multiplicaren. I quan, finalment, l'amenaça es va apropar a les fronteres dels països suposadament liberals i democràtics, va caldre atènyer-se a les conseqüències. I la guerra esclatà, la guerra que no es va voler fer en defensa d'aquest país, el més digne d'aquesta defensa perquè era sens dubte el més lliure i el més il·lustre; la guerra que no s'havia volgut fer per la Txèquia de Masaryk i de Beneš, perquè ella era també massa lliure; la guerra que es va començar finalment per un país, el règim del qual estava submergit en la tirania totalitària i el poder era sospitós de camaraderia amb el propi adversari ocasional.

La desgràcia es va abatre sobre els enemics d'Alemanya. Jo no sé si el remordiment tenalla i mortifica llur consciència pel crim comès envers la noble nació abandonada. Però jo sé que mentre que ells fan la llista de pobles que, en els seus somnis de victòria, ells volen alliberar, el nom de la nació de la que en parlo és deliberadament omís. Jo sé que, ans al contrari, ells tracten per tots els mitjans d'atreure la benevolència orgullosa dels usurpadors que tiranitzen aquest país, i que, en aquest fer, ells no dubten a recórrer a la més vergonyosa humiliació. Van resistir, impassibles, a totes les provocacions. Van tractar de fer veure, com van fer i ho fan encara per a Itàlia, que el veritable poder d'aquest país innombrable estava inspirat per la més excel·lent voluntat pacífica, i que era solament un petit grup que alterava la clara expressió d'aquest sentiment. Ells van fer oïdes sordes a les explosions d'odi que brollaven contínuament de les multituds que van abatre's sobre aquest país dissortat. I quan

els diaris, amb llur culpable despreocupació, banderegen a un racó dels seus fulls, entre petits paràgrafs, la notícia sagnant d'algun altre disbarat d'aquests governants més culpables que en Mussolini i en Hitler junts, com l'execució d'un digne polític covardament lliurat per en Hitler a França, o la mort de seixanta-una persones, entre les quals una dona, com a represàlies per la mort de dos policies, ni tan sols un comentari no s'afegeix a l'horrible revelació.

Quantes vegades no hem conegut la llista de pobles per alliberar per als salvadors del món? Abissínia, Albània, Àustria, Txecoslovàquia, Polònia, Noruega, Holanda, Bèlgica, França... Com? És que potser no falta algun nom a la llista? Recordeu-vos-en! Remember. Però el pitjor dels sords és el qui no vol sentir-hi. I el nom de la nació víctima no pot pas ésser pronunciat!

Bé! Jo comprenc perfectament que els objectius de guerra no poden ser publicats, des del moment que oblidem el més urgent, aquell que seria per si mateix la justificació d'aquesta guerra, i sense la qual aquesta guerra serà sempre un absurd i una ficció. Mentre que aquest nom no serà posat al començament de la llista, ni aquesta guerra serà una veritable lluita d'alliberament, ni es podrà aconseguir la plena victòria.

França, vençuda, esclafada, s'ha quedat muda, enfonsada en el més incompreensible dels silencis. Ni una sola veu civil no reprèn la seva ànima, el seu esperit de llibertat, el seu domini d'alliberament i de rebel·lió contra totes les tiranies, contra tots els esclavatges del cos i del pensament. Però aquesta nació innominada està viva entre les elites disseminades per l'exili arreu del món lluitant

contra l'hostilitat de quasi tots els països, tractades com a prosclrites, com a herètiques, com a indesitjables... Però aquestes elites han manifestat com un gran honor, fins i tot llur desgràcia, assaborint l'amarga delícia de llurs sofriments de saber que els seus éssers més estimats són en poder de l'enemic que els retenen com a hostatges i rebutja alliberar-los. Aquestes elites, en la diàspora, senten que la caiguda de França els ha encarregat de la glòria de substituir el seu paper entre els pobles i de ser la més autèntica representació de llibertat que persisteix encara sobre la terra. Elles saben bé que en el seu mateix fervor democràtic estan penetrades del sentit profund de la nova visió aristòcrata que ha de salvar el món de l'horrible demagògia sota la qual hi sucumbí. Són emmordasades, encadenades, forçades al silenci, condemnades a la inacció en un món del qual n'hem previst l'enfonament i el deshonor sense poder impedir-ho. Però la qualitat d'aquesta consciència d'excepció els encoratja i els fortifica. Creuen que el futur s'ha refugiat en llurs cors d'expatriats i d'exiliats.

Allà baix, sota el cel torturat, la pàtria es dibuixa, més bella encara, perquè és inaccessible. Però la nostàlgia no farà pas caure aquests exiliats en el deshonor de l'acceptació o d'una humiliació, inclús per acollir els éssers estimats que pateixen un exili paradoxal dins la pàtria mateixa. L'esperança d'alliberar un dia aquesta pàtria dolorosa lliga més fortament a la vida aquests perseguits, entre les decepcions i les desil·lusions sense fi. I el nom impronunciable de la pàtria, en els seus llavis, és la recompensa de tot aquest dolor inaudit, la prova vital de la

pròpia superioritat d'aquells que sols, en la solitud i en el silenci, poden pronunciar-lo. Allà baix, a la bella terra desitjada, les ànimes esclaves es dobleguen. Però la veritable nació, aquella que excusa i dignifica a l'altra, és sencera en la diàspora, escampada pels països que s'obstinaven a ignorar-la i a no pronunciar mai el seu nom per a l'acció redemptora.

Per què es parla dels Quisling, o dels Hacha, o dels Fuka, o dels Mussert, o dels Degrelle? No hi ha cap Quisling més característic que aquell qui trona avui sobre aquesta nació màrtir. Però aquest Quisling imposat per Alemanya i per Itàlia, com els altres, i que ha estat el primer dels Quislings, ha estat reconegut com a governant de dret per les nacions que voldrien avui destruir o eliminar els altres Quislings. Amb quina autoritat poden parlar els nous Quislings, aquells que omplen d'home-natges al Quisling d'abans, el més autèntic i el més cruent de tots els Quislings?

Voldria acabar aquest article amb el relat d'un fet ben edificant. Hi havia a França, abans de la guerra, milers de refugiats d'aquesta nació de la que en parlo. Molts d'entre ells havien lluitat per la defensa del règim volgut, que la pàtria s'havia atorgat lliurement en un dia de glòria innocent. Vençuts, havien apel·lat a l'acull de França, que certament no els havia rebut com ells esperaven. Tanmateix i malgrat això, en el moment en què han vist que França era presa dels mateixos agressors, que havien assolat la seva pàtria, es van apressar a oferir-los el seu ajut i a en-rolar-se sota les seves banderes per defensar-la. França n'havia enviat una bona part a l'Orient, al Líban, a Síria.

I vet aquí que França va caure. Llavors un petit grup d'aquests soldats va aconseguir passar la frontera palestina amb riscos i perills. Aquests homes es posaren llavors al servei d'Anglaterra per continuar la lluita alliberadora, que duraria quatre anys... Aquí, a Egipte, aquests combatents, nois coratjosos, ànimes simples i generoses, incapaces de veure la ingratitud que coronava els seus esforços heroics, van trobar ànimes germanes d'aquells que van lluitar per la mateixa il·lusió i amb la mateixa empenta... Però creieu que la generositat d'aquests soldats va ésser almenys donada a conèixer per un reconeixement públic? Ah! Ha estat totalment impossible registrar l'ajut d'aquests homes entre la competència del suposat exèrcit de la llibertat, perquè el nom de llur nació era impronunciable, perquè llur esforç s'havia de donar per perdut, entre la glòria amargant i paradoxal de renunciar a tota glòria; perquè el seu braç esquerre no devia ni tan sols saber les gestes que els seu braç dret podia fer.

Una vegada, ocasionalment, un dels seus grups va ser fotografiat pels periodistes. Però des que la instantània va aparèixer al diari van veure amb una cànvida sorpresa que ells havien de cedir a d'altres tot el mèrit del seu sang vessat... Sota la fotografia podien llegir aquestes paraules: *soldats xipriotes al servei dels Aliats.*

Crec que vosaltres heu comprès perfectament que aquesta nació voluntàriament oblidada no és altra que... Però no, no. La meua ploma desbordada, rebel, anava a cometre un crim, un veritable sacrilegi. Perquè ja he dit que el nom d'aquesta nació és impronunciable. Anatema!

